The Greek Review of Social Research

Vol 36 (1979)

36-37

Η κοινωνική επιρροή των μειονοτήτων: Για μια διασύνδεση των επιπέδων ανάλυσης στην κοινωνική ψυχολογία

Στάμος Παπαστάμος

doi: [10.12681/grsr.457](https://doi.org/10.12681/grsr.457)

Copyright © 1979, Στάμος Παπαστάμος

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Παπαστάμος Σ. (1979). Η κοινωνική επιρροή των μειονοτήτων: Για μια διασύνδεση των επιπέδων ανάλυσης στην κοινωνική ψυχολογία. *The Greek Review of Social Research*, 36, 284–299. <https://doi.org/10.12681/grsr.457>

ή κοινωνική επιρροή τῶν μειονοτήτων

γιά μιὰ διασύνδεση τῶν
ἐπιπέδων ἀνάλυσης στὴν
Κοινωνικὴ Ψυχολογία

τοῦ
Δρα Στάμου Παπαστάμου
Πανεπιστήμιο Γενεύης

* Ἡ ἐργασία αὐτὴ πραγματοποιήθηκε στὰ
πλαίσια τοῦ συμβολαίου Ἀρ. 1. 681.0.78
τοῦ Fonds National Suisse de la Recherche
Scientifique.

Σκοπὸς τοῦ ἀρθροῦ αὐτοῦ εἶναι νὰ δείξει πῶς ἡ Κοινωνικὴ Ψυχολογία τείνει νὰ γίνῃ *Κοινωνιοψυχολογία*, μιὰ αὐτόνομη δηλαδὴ ἐπιστὴμη μέ καθορισμένα τὰ σύνορά της ἀπ' τὶς συγγενικές της ἐπιστὴμες, τὴν Ψυχολογία καὶ τὴν Κοινωνιολογία. Πῶς δηλαδὴ αὐτὴ ἡ σχετικὰ πρόσφατη ἐπιστὴμη πρέπει νὰ θέσῃ γιὰ στόχο της τὴ διάρθρωση τῶν κοινωνιολογικῶν καὶ ψυχολογικῶν παραγόντων πού καθορίζουν κάθε κοινωνιοψυχολογικὸ φαινόμενο. Θ' ἀναφερθοῦμε λοιπὸν σ' ἓνα συγκεκριμένο παράδειγμα (εἰδικότερα, σ' ὀρισμένες ἐργασίες μας πάνω στὴν κοινωνικὴ ἐπιρροή τῶν μειονοτήτων), μέ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ γίνῃ ἔτσι σαφέστερο καὶ πιὸ χειροπιαστό τὸ σκεπτικὸ πού θ' ἀναπτυχθεῖ στὶς ἐπόμενες σελίδες.

Θ' ἀναφερθοῦμε ἐπίσης στοῦ γεγονότος πού ἐπισήμανε ὁ Doise (1976, 1978), ὅτι δηλαδὴ ὑπάρχουν στὴν Πειραματικὴ Κοινωνικὴ Ψυχολογία διαφορὰ ἐπίπεδα ἀνάλυσης. Θὰ ἐπιχειρήσουμε, πιὸ συγκεκριμένα, νὰ δείξουμε ὅτι ἡ διάρθρωση αὐτῶν τῶν ἐπιπέδων ἀνάλυσης ἀποτελεῖ ἀναγκαίᾳ συνθήκη. Τόσο γιὰ μιὰ γενικότερη θεώρηση τῆς πειραματικῆς κοινωνιοψυχολογικῆς μελέτης ὅσο καὶ γιὰ μιὰ πληρέστερη κατανόηση μερικότερων προβλημάτων, σάν κι αὐτὰ πού ἀφοροῦν τὰ φαινόμενα κοινωνικῆς ἐπιρροῆς (τῶν μειονοτήτων, γιὰ παράδειγμα).

Ἔνας ἀπ' τοὺς λόγους πού μᾶς ἔκαναν νὰ διαλέξουμε αὐτὸν εἰδικὰ τὸν τομέα πειραματικῆς διερεύνησης στὴν κοινωνικὴ ψυχολογία εἶναι, βέβαια, ὅτι τοῦ ἔχουμε ἤδη ἀφιερώσει μεγάλο μέρος ἀπ' τὶς προσωπικές μας ἐρευνες. Αὐτὸ ὅμως πού στάθηκε καθοριστικὸ στὴν ἐπιλογή μας εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ προβληματικὴ πού ὁδήγησε (κι ἐπέτρεψε) στοὺς κοινωνιοψυχολόγους νὰ προβοῦν σ' αὐτές τὶς σχετικὰ πρόσφατες μελέτες πάνω στὴν κοινωνικὴ ἐπιρροή τῶν μειονοτήτων, ἀποτελεῖ μιὰ σαφὴ ἀπόδειξη τοῦ ἀνοίγματος πού μπορεῖ νὰ προσφέρει στὴν ἐπεξεργασία συγκεκριμένων προβλημάτων αὐτὴ ἡ διαρθρωτικὴ ἀντιμετώπιση τῶν ἐπιπέδων ἀνάλυσης. Καὶ εἰδικότερα, στὴν ἐπεξεργασία προβλημάτων πού εἶχαν φτάσει σ' ἓνα θεωρητικὸ ἀδιέξοδο, ὅπως ἀκριβῶς τὰ προβλήματα τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς.

Σὲ μιὰ πρώτη φάση θὰ προσπαθήσουμε νὰ δείξουμε λοιπὸν, πῶς ἓνα καινούργιο θεωρητικὸ μοντέλο (τὸ «γενετικό» μοντέλο τοῦ Moscovici, 1976, 1979) ἄνοιξε νέους ὀρίζοντες στὴν ἴδια τὴν προβληματικὴ τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς, καθὼς καὶ πῶς ἐγινε ἐφικτὴ ἡ διατύπωσή του, χάρις σὲ μιὰ ἐνόραση πού ἀπ' τὰ ἐνδο- καὶ τὰ δια-ατομικὰ ἐπίπεδα ἀνάλυσης ὁδηγήθηκε σ' ἀνώτερα ἐπίπεδα, ὅπως τὸ διαομαδικὸ καὶ τὸ ἰδεολογικὸ. Σὲ μιὰ δευτέρη φάση θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἐξηγήσουμε γιὰτί αὐτὴ ἡ διαρθρωτικὴ ἀντιμετώπιση ἐνός τόσο εἰδικοῦ τομέα διερεύνησης μᾶς ἐπέτρεψε νὰ βγοῦμε ἀπ' τὸ ἀδιέξοδο

στό όποιο είχε φτάσει μιά όρισμένη στιγμή ή θεωρητική και πειραματική έρευνα πάνω στην κοινωνική έπιρροή τών μειονοτήτων, ή όποια μās έδωσε έτσι την ευκαιρία να συνεισφέρουμε, έστω και στό έλάχιστο, στην ήδη υπάρχουσα προβληματική γιά τίς μειονότητες, τή δράση τους και τούς φορείς τους.

"Όσο σχηματική κι αν φανεί ή πορεία πού σκοπεύουμε ν' άκολουθήσουμε έδω, θέλουμε να πιστεύουμε ότι θά σταθεί ικανή ν' άπεικονίσει τήν αναγκαϊότητα στό χώρο τής κοινωνικής ψυχολογίας μιάς τέτοιας διαρθρωτικής άνάλυσης, κι ότι θά τονίσει, άρκετά, τό έπείγον του χαρακτήρα αυτής τής προσέγγισης.

Θεωρούμε, τέλος, ότι προτού μπουμε στό κύριο θέμα μας, επιβάλλεται μιά σύντομη αναφορά σ' αυτά τά τέσσερα επίπεδα άνάλυσης, τά όποια, κατά τόν Doise, διέπουν τό σύνολο τών κοινωνιοψυχολογικών θεωρήσεων, και τών όποιών ή διάρθρωση άξιοθετήθηκε αναγκαία συνθήκη γιά μιά καθαρά κοινωνιοψυχολογική ένδραση άπαλλαγμένη άπ' τίς θεωρητικές και πειραματικές προϋποθέσεις τών δύο συγγενών της έπιστημών. Προϋποθέσεις πού —καλό θά ήταν νά έπιμείνουμε σ' αυτό— δρουναν μέχρι τώρα ανασταλτικά στην άνάπτυξη και θέσπιση μιάς αυτόνομης κοινωνιοψυχολογικής σκέψης.

1. επίπεδα άνάλυσης στην κοινωνική ψυχολογία

"Ενα κοινωνιοψυχολογικό φαινόμενο μπορεί λοιπόν σύμφωνα με τόν Doise νά δεχτεί (και δέχεται...) διάφορες έπεξηγήσεις ή άναλύσεις πού τοποθετούνται σέ διαφορετικά επίπεδα. Πιό συγκεκριμένα, μπορούμε νά διακρίνουμε—σύμφωνα πάντα μ' αυτόν τό συγγραφέα—τέσσερα επίπεδα άνάλυσης γιά τήν έρμηνεία *ένός και του αυτού* κοινωνιοψυχολογικού φαινομένου.

"Αλλοτε οί κοινωνικοί ψυχολόγοι άναζητούν τήν έξήγηση ενός φαινομένου στίς διαδικασίες πού μπορούν νά μελετήσουν στό επίπεδο τών άτόμων, και πού άφορούν τά συναισθήματα και τούς τρόπους έπεξεργασίας τών πληροφοριών πού δέχεται ό οργανισμός. "Αλλοτε πάλι προσπαθούν νά έξηγήσουν τό ίδιο φαινόμενο προσφεύγοντας στίς σχέσεις πού άναπτύσσονται μεταξύ δύο ή περισσότερων άτόμων. Σ' αυτήν τήν περίπτωση έχουμε νά κάνουμε άλλωστε μ' εκείνο τό επίπεδο άνάλυσης πού, έδω και χρόνια, ή κοινωνική ψυχολογία θεωρεί «νόμιμο» προνόμιο της τό όποιο άποτελεί τήν έγγυηση τής ιδιονομίας της. Είμαι σαφές ότι πρόκειται γιά μιά αντίληψη πού περιορίζει τήν κοινωνική ψυχολογία σέ μιά *Κοινωνική Ψυχολογία τών Μικρών Όμάδων* (πού χαρακτηρίστηκε έπίσης: *Δυναμική Ψυχολογία*).

Μαζί με τό πρώτο επίπεδο άνάλυσης, αυτό τό δεύτερο επίπεδο ευνόηθηκε ιδιαίτερα άπ' τούς *παράδοσιακούς* κοινωνικούς ψυχολόγους: «"Ενα με-

γάλο μέρος άπ' τίς διερευνήσεις τής πειραματικής κοινωνικής ψυχολογίας άντιστοιχεί, χωρίς άμφιβολία, σ' αυτό τό επίπεδο άνάλυσης. Πολλοί συγγραφείς δέν διάσταν άλλωστε νά βεβαιώσουν ότι τό καθαρό άντικείμενο τής πειραματικής κοινωνικής ψυχολογίας είναι άκριβώς ή μελέτη τών μεταβολών τής άτομικής συμπεριφοράς, μεταβολές πού όφείλονται στην παρουσία τρίτων ή στην άλληλεπίδραση με τρίτους. Γιά μās, πρόκειται δω γιά μιά στενή αντίληψη του τί είναι ή κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση ή όποια δέν είναι δυνατό ν' άγνοεί ότι κάθε κοινωνική άλληλεπίδραση άνελίσσεται αναγκαστικά μεταξύ άτόμων πού κατέχουν καθορισμένες θέσεις σ' ένα κοινωνικό πλαίσιο, τό όποιο ξεπερνάει κατά πολύ τήν ειδική περίπτωση πού μελετά ό πειραματιστής.» (Doise, 1978, 51).

"Όσο γιά μās, πιστεύουμε πώς ένας άπ' τούς λόγους πού προκάλεσαν όρισμένες κριτικές (πού αν κι άρκετά συχνά υπήρξαν «κακοπροαίρετες», δέν ήταν πάντοτε άβάσιμες) ενάντια στην κοινωνική ψυχολογία, είναι ότι αυτοί οί *παράδοσιακοί* έρευνητές περιορίστηκαν κυρίως σέ τέτοιου είδους έρμηνείες τών φαινομένων πού θέλησαν νά έξετάσουν. "Υάρχουν όμως κι άλλα επίπεδα άνάλυσης στό όποια μπορεί νά προσφύγει ένας κοινωνιοψυχολόγος. Παρόλο πού κάτι τέτοιο είναι πολύ πιό σπάνιο, δέ σημαίνει αναγκαστικά ότι μερικοί έρευνητές δέν επικαλέστηκαν πράγματι, στην προσπάθειά τους νά έξηγήσουν και νά κατανοήσουν τά φαινόμενα πού μελετούσαν, άλλα επίπεδα άνάλυσης.

"Ενα τρίτο επίπεδο βασίζει λοιπόν τίς έρμηνείες του στίς κοινωνικές θέσεις πού κατέχουν τά άτομα, τών όποιων πρόκειται νά μελετηθεί ή συμπεριφορά. Πιό συγκεκριμένα, τά «*υποκείμενα*» παρεμβάλλονται δηλαδή στίς σχέσεις πού διατηρούν μεταξύ τους οί κοινωνικοί όμάδες και οί κοινωνικές κατηγορίες στίς όποιες ανήκουν.

Τέλος, ένα τέταρτο επίπεδο άνάλυσης αναφέρεται στους γενικούς κανόνες συμπεριφοράς μιάς κοινωνίας, στην ιδεολογία δηλαδή πού κυριαρχεί σέ μιά όρισμένη ιστορική στιγμή μέσα σ' αυτή τήν κοινωνία.

Αυτά τά δύο τελευταία επίπεδα άποτελοΰσαν, κατά κάποιο τρόπο, μέχρι σήμερα τούς «*πρωτους*» συγγενείς» τής Κοινωνικής Ψυχολογίας. Οί πρόσφατες έξελεύσεις όμως αυτού του κλάδου φέρνουν στό φώς διάφορες άπόπειρες παρεμβολής του *κοινωνικού* στην κοινωνική ψυχολογία, μιάς επανανοθετήσης δηλαδή τών υπό μελέτη κοινωνιοψυχολογικών διαδικασιών από μιά περισσότερο ιστορική προοπτική. Πρέπει νά σημειώσουμε παρ' όλ' αυτά, ότι μένουν πολλά άκόμα νά γίνουν πρós αυτήν τήν κατεύθυνση.

Βλέπουμε λοιπόν ότι ή *Παράδοσιακή Κοινωνική Ψυχολογία* περιορίζεται στίς έρμηνείες πού προτείνει γιά τά διάφορα κοινωνιοψυχολογικά φαινόμενα

να, στην άποκλειστική χρήση των πρώτων επιπέδων ανάλυσης, πράγμα που έκανε πολλούς να γενικεύουν τις επικρίσεις τους και να θεωρούν την Κοινωνική Ψυχολογία σαν τό ξέγγυλο (ή ακόμα και τό άλλοθι) της άρχουσας τάξης. 'Απ' τή στιγμή όμως που «ξεχνάει» στίς αναλύσεις της τις διαιρέσεις που διαπερνούν 'ιστορικά τις κοινωνίες, δέν είναι σά νά δρά άκριβώς όπως ή ιδεολογία, της οποίας —δέν πρέπει να ξεχνάμε— ή κύρια και πρωταρχική λειτουργία συνίσταται στην άπόκρυψη και συσκοτίση αυτών άκριβώς των διαιρέσεων (Althusser, 1976).

Επιβάλλεται λοιπόν ένας νέος όρισμός της κοινωνικής ψυχολογίας που νά παίρνει υπόψη του όλες αυτές τις παρατηρήσεις και τις άδυναμίες της. Πρέπει νά τονιστεί όμως έδω ότι γιά νά επιτευχθεί κάτι τέτοιο, δέν πρέπει κατά κανένα τρόπο ν' άγνοήσουμε σ' αυτόν τό νέο όρισμό τή μιά ή τήν άλλη εξήγηση. 'Οφείλουμε ν' αντιμετώπισουμε τό σύνολο των προτεινόμενων επιπέδων ανάλυσης, και κυρίως νά τά δλοκληρώσουμε και νά προβούμε στη διάρθρωσή τους.

Μιά τέτοια λοιπόν διάρθρωση των έρμηνειών διαφορετικών επιπέδων ανάλυσης (που άναφέρονται σ' ένα όποιοδήποτε κοινωνιοψυχολογικό φαινόμενο) θά μπορούσε νά μās προσδώσει τά απαραίτητα θεωρητικά μέσα ώστε νά κατανοήσουμε τις περίπλοκες διαδικασίες μέ τις όποιες άτομα και ομάδες συμμετέχουν στην κοινωνική δυναμική. Τό πώς δηλαδή τό άτομο άφομοιώνεται μέ τήν κοινωνία, τό πώς διαφοροποιείται άπ' αυτήν, καθώς και τό πώς επιδρά σ' αυτήν.

Ελπίζουμε ότι όσα άκολουθούν σχετικά μέ τή μελέτη της κοινωνικής έπιρροής των μειονοτήτων θ' άπεικονίσουν μέ τρόπο σαφή κι άναντίρρητο τή θεωρητική αναγκαιότητα μιάς τέτοιας θεώρησης της κοινωνικής ψυχολογίας, καθώς και τά πλεονεκτήματα που μιά τέτοια προσέγγιση μπορεί ν' άποφέρει στην πειραματική και θεωρητική διερεύνηση των κοινωνιοψυχολογικών μηχανισμών που διέπουν ένα συγκεκριμένο φαινόμενο.

2. τό γενετικό μοντέλο του Moscovici

"Η πώς ή ιδεολογία επεμβαίνει καθοριστικά στά φαινόμενα της κοινωνικής έπιρροής

Τό θεωρητικό μοντέλο του Moscovici μόρεσε νά εξηγήσει όρισμένα φαινόμενα κοινωνικής έπιρροής (όπως τή δράση των μειονοτήτων) που μέχρι τήν εμφάνισή του παρέμεναν άνερμήνευτα και που είχαν άποτελέσει τό αντικείμενο μελέτης μόνο μέ τό σκοπό ν' άποδειχτεί ή άνυπαρξία τους... Τό μοντέλο αυτό, που ό ίδιος ό Moscovici άποκάλεσε *γενετικό*, είναι τό άποτελεσμα μιάς έμπεριστάτομένης κριτικής μελέτης που διενέργησε ό έρευνητής αυτός πάνω στην πληθώρα θεωρητικών και πειραμα-

τικών έξεργασιών που είχαν σαν άντικείμενο τό πρόβλημα της κοινωνικής έπιρροής (Moscovici-Ricateau, 1972· Moscovici, 1976· Moscovici, 1979).

Αυτές οι έξεργασίες, που θεωρούνται πλέον *κλασικές* σ' αυτόν τόν ειδικό τομέα της κοινωνικής ψυχολογίας, πραγματοποιήθηκαν στό μεγαλύτερο μέρος τους στην 'Αμερική γύρω στό δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, και συνεχίζονται μέχρι τις μέρες μας μέ τό ίδιο πάντα πνεύμα. Κατά κύριο λόγο έμπνευστηκαν άπ' τό θεωρητικό μοντέλο του Festinger (1950), σύμφωνα μέ τό όποιο τά άτομα τείνουν στίς κοινωνικές τους εκδηλώσεις προς μία όμοιομορφία των άπόψεών τους. Τό μοντέλο αυτό άξιοθετεί επίσης ότι ή όρθη κι όμαλη λειτουργία μιάς κοινωνικής ομάδας έχει σαν άναγκαία προϋπόθεση τήν όμοιομορφία των κοινωνικών θέσεων και στάσεων που έχουν, και έκφράζουν, τά μέλη της. Πρόκειται γιά ένα άξίωμα που γιά άμεση συνέπεια έχει τήν άντίληψη ότι κάθε άπόπειρα κοινωνικής έπιρροής μέσα στά πλαίσια αυτής της ομάδας (άπό ένα ή περισσότερα μέλη της), άποσκοπεί (και πρέπει ν' άποσκοπεί) σ' αυτήν τήν *άπαραίτητη ίσοροπία* θέσεων και στάσεων· που έτσι και διαταραχτεί, μπορεί νά όδηγήσει σε μία δυσλειτουργικότητα της ομάδας, ή ακόμα και σ' αυτήν τήν ίδια τή διάλυσή της.

Η άνέλξη των έργασιών που έπικαλούνται αυτήν τήν άρχή διασαφηνίζει δύο θεωρητικές συνεπαγωγές της. 'Η πρώτη συνίσταται στην άντίληψη ότι κάθε άπόπειρα κοινωνικής έπιρροής έχει άπώτερο σκοπό *τόν κοινωνικό έλεγχό* τόν όποιο θέλει (κι όφείλει) νά έξασκήσει ή πηγή έπιρροής στά ύπόλοιπα μέλη της ομάδας (Bales, 1955· Hare, 1965· Bonacich, 1976). 'Ενας τέτοιος κοινωνικός έλεγχος άποσκοπεί ειδικότερα στην άποκατάσταση της ίσοροπίας που ύπήρχε άνάμεσα στά μέλη αυτής της κοινωνικής ομάδας και που, πρέπει νά έπιμείνουμε ιδιαίτερα πάνω σ' αυτό, κινδυνεύει νά διαταραχτεί άν μερικά άπ' αυτά πάσουν ν' άποδέχονται και νά άσπαζόνται τις νόρμες και τούς κοινωνικούς της κανόνες. Σύμφωνα μέ τή δεύτερη συνεπαγωγή, αυτό τό όποιο εϋθύνεται γιά κάθε έγχείρημα κοινωνικής έπιρροής είναι ή θεσιτισμένη σχέση *εξάρτησης* άνάμεσα στίς δύο κοινωνικές ολότητες της άλλης-λεπιδρασης: στην πηγή και τό στόχο της (Di Vesta, 1957· Jones και Gerard, 1967). Γιά νά μόρεσει μ' άλλα λόγια ένας κοινωνικός φορέας νά έξασκήσει μία κάποια έπιρροή, πρέπει νά κατέχει τήν έξουσία, ή/και νάχει ύψηλότερη κοινωνική θέση, ή/και τό κύρος του ή ή αθεντία του νά μή χωρούν καμία συζήτηση (Hochbaum, 1954· Harvey και Consalvi, 1960· Back και Davis, 1965). 'Απ' τή στιγμή που γιά τόν ένα ή τόν άλλο λόγο άρθεί μιά τέτοια σχέση εξάρτησης, ή έπιρροή αυτού του κοινωνικού φορέα καθίσταται πιά άδύνατη.

Μιά τέτοια άντίληψη της κοινωνικής έπιρροής όδηγήσε τούς έρευνητές που άσπάζονται αυτό τό *λει-*

τουρριακό μοντέλο νά θεωροῦν ὅτι α) μόνο μιά κυρίαρχη κοινωνική ομάδα, μιά *πλειονότητα* (πού κατέχει δηλαδή τήν ἐξουσία καί πού κατά συνέπεια ἐγκυβερνᾷ τήν «ἀπαραίτητη» σχέση ἐξάρτησης...) μπορεί νά ἐξασκήσει ἀποτελεσματικά τήν ἐπιρροή της, καί β) κάθε κοινωνική ἀλληλεπίδραση ἀποτελεῖ μιά ἀσύμμετρη σχέση: ὁ ἕνας της πόλος μόνο εἶναι ἐνεργός (ή πλειονότητα)· ὁ ἄλλος (ή *μειονότητα*) δειγνέται καθαρά κι ἀποκλειστικά παθητικός καί περιορίζει τό ρόλο του στήν ἀποδοχή (ή τήν ἄρνηση) τῶν κοινωνικῶν κανόνων πού θεσπίζει κι ἐπιβάλλει ἡ πλειονότητα.

Αὐτές ἀκριβῶς τίς γενικές ἀρχές τοῦ λειτουργιακοῦ μοντέλου ἔβαλε σέ ἀμφισβήτηση ὁ Moscovici, καί εἰδικότερα τόν ἀφορισμό σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο «*κοινωνική ἐπιρροή = ἐπιρροή τῆς πλειονότητας*». Πράγματι, ἀναδρομές σέ ἱστορικά παραδείγματα ἔδειξαν μιά συχνά ἐνεργό στάση μειονοτήτων πού, ἀντίθετα ἀπ' ὅ,τι ἰσχυρίζονταν οἱ κλασικοὶ κοινωνιοψυχολόγοι, στάθηκαν ἱκανές νά ἐξασκήσουν μιά σημαντική ἐπιρροή. Ἡ ἴδια ἡ θεώρηση τοῦ προβλήματος πού μᾶς ἀσπασχολεῖ ἔκανε ἐξάλλου φανερό τό γεγονός ὅτι ἂν ὁ κοινωνικός ἐλεγχος μπορεί ν' ἀποτελεῖ τό σκοπὸ πού ἐπιδιώκει μιά κυρίαρχη κοινωνική ομάδα, δέν εἶναι ἀναγκαστικά κι ὁ μοναδικός δυνατός σκοπὸς κάθε διαδικασίας κοινωνικῆς ἐπιρροῆς. Ἡ *κοινωνική ἀλλαγὴ*—ἀποτέλεσμα τῆς δράσης τῶν μειονοτήτων—μπορεῖ δηλαδή κάλλιστα ν' ἀποτελέσει τό στόχο παρόμοιων κοινωνικῶν φορέων.

Αὐτὴ ἡ ἀνάλυση ὁδήγησε τόν Moscovici νά ἀμφισβητήσει ἐπιπλέον τήν ἐμβέλεια τοῦ ἀξιωματοῦ πού συναντᾷμε στὸ λειτουργιακὸ πάντα μοντέλο, καί πού θέτει τὴν σχέση ἐξάρτησης ἡ ὁποία συνδέει τόν πομπὸ καί τὸ δέκτη τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς, σὰ τὸ βασικὸ κοινωνιοψυχολογικὸ μηχανισμό πού διέπει ἕνα τέτοιο φαινόμενο. "Εἶναι ἀπ' τοὺς λόγους πού στάθηκε καθοριστικὸς στὸν προβληματισμὸ του ὡς πρὸς τὴν ὀρθότητα τοῦ λειτουργιακοῦ σκεπτικοῦ ἦταν ἀκριβῶς ὅτι: ἀφοῦ δέ χωρᾷ καμιά ἀμφιβολία σχετικά μέ τὴν ἱκανότητα μίας μειονότητας νά ἐξασκήσει τὴν ἐπιρροή της, διαδίδοντας τίς δικές της νόρμες καί ἀξίες, παρόλο πού δέν κατέχει σέ καμιά περίπτωση τὴν ἐξουσία (συνθήκη, ὅπως εἶδαμε, ἀναγκαῖα γιὰ τὸ παλιὸ θεωρητικὸ μοντέλο), ἡ σχέση ἐξάρτησης εἶναι ἀδύνατον πλέον νά ἐξηγῇ ἀπὸ μόνη της ἕνα τέτοιο κοινωνιοψυχολογικὸ φαινόμενο.

Μιά πρώτη πειραματική διερεύνηση (1969), πού διενεργήθηκε χάρι στήν ἐπανεμφάνιση τοῦ κλασικοῦ πιά πειραματικοῦ ὑποδείγματος τοῦ Asch (1956), ἐπέτρεψε στὸν Moscovici νά ἐδραιώσει πειραματικά τίς θεωρητικὲς του προβλέψεις: α) ὅτι οἱ μειονότητες μποροῦν στήν πραγματικότητα νά ἐπηρεάσουν τὴν πλειονότητα, καί β) ὅτι ὁ καθοριστικὸς παράγοντας αὐτῆς τῆς κοινωνιοψυχολογικῆς

διαδικασίας δέν εἶναι ἡ σχέση ἐξάρτησης πού οφίσταται μεταξύ τῶν δύο ὁρων τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεπίδρασης, ἀλλὰ τὸ *ὕφος συμπεριφορᾶς* τῆς πηγῆς τῆς.

"Εἰδειξε πῶς συγκεκριμένα ὅτι μιά μειονότητα εἶναι ἱκανὴ νά ἐξασκήσει ἐπιρροή καί νά ἐπιδράσει ἀποτελεσματικά, ὅταν ἡ *συμπεριφορὰ* της κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀλληλεπίδρασης εἶναι *σταθερὴ* στὸ «*χῶρο*» καί τὸ «*χρόνο*». "Οταν δηλαδή ὅλα τῆς τὰ μέλη ὑποστηρίζουν ταυτόχρονα τὴν ἴδια ἄποψη, κι ὅταν δέν ἀλλάζουν στάση ἀπέναντι στὰ ὑπόλοιπα μέλη τῆς ομάδας ὅσο κρατᾷ αὐτὴ ἡ κοινωνικὴ ἀλληλεπίδραση. Πρόκειται δὴ γιὰ δύο μορφές τῆς *σταθερότητας συμπεριφορᾶς*, πού ὁ μελετητὴς ἀποκάλεσε, ἀντίστοιχα, «*σύγχρονη*» καί «*διάχρονη*» σταθερότητα συμπεριφορᾶς.

Ἡ ἔρευνα ὅμως αὐτὴ ἔδειξε κατὰ κύριο λόγο ὅτι ὁ βασικὸς συντελεστὴς πού προσδιορίζει ἂν ἕνας κοινωνικός φορέας ἐπιρροῆς εἶναι μιά μειονότητα ἢ μιά πλειονότητα, δέν εἶναι—ὅπως ἰσχυρίζονται οἱ παραδοσιακοὶ κοινωνικοὶ ψυχολόγοι πού ἀσχολήθηκαν μ' αὐτόν τὸν εἰδικὸ τομέα τοῦ κλάδου τους—ἡ ἀριθμητικὴ ὑπεροχή ἢ κατωτερότητα τῶν μελῶν πού τὸν ἀπαρτίζουν, ἀλλὰ οἱ νόρμες πού τὸν διακρίνουν καί πού ἐπιχειρεῖ νά διαδώσει.

Περνᾷμε λοιπὸν ἐστὶ ἀπὸ μιά ποσοτικὴ ἀντίληψη κι ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος σέ μιά καθαρά ποιοτικὴ θεώρηση. "Οταν, μ' ἄλλα λόγια, τὸ λειτουργιακὸ μοντέλο ἀναφορᾷ σέ μειονότητες καί σέ πλειονότητες, στήν πραγματικότητά ἐννοοῦσε *μειοψηφίες* καί *πλειοψηφίες*. "Οσο γιὰ τίς ἐκάστοτε ἀναφορές του στὴ θεωρητικὴ σημασία τῆς «ἐξουσίας» γιὰ τὴν κατανόηση τῶν φαινομένων κοινωνικῆς ἐπιρροῆς, περιοριζόταν, σέ τελευταία ἀνάλυση, στήν ἀριθμητικὴ διάσταση ἢ ἐκδοχὴ τῆς ἐννοίας αὐτῆς. Ἀντίθετα, τὸ μοντέλο πού προτείνει ὁ Moscovici καί πού ἐδραίωσε μέ μιά σειρά πειρατισμῶν (Moscovici καί Faucheux, 1972· Moscovici, Lage, Naffrechoux, 1969· Moscovici καί Lage, 1976, κτλ.) παραπέμπει στήν ἰδεολογία τῆς κοινωνικῆς ομάδας πού ἐπιχειρεῖ νά διαδώσει ἢ νά ἐπιβάλει (ἀνάλογα μέ τὴν περίπτωση) τὸ σύστημα ἀξιών της.

Τὸ λειτουργιακὸ μοντέλο ἔχει θέσει ταυτόχρονα τὴν προβληματικὴ του στὶς ἐνδο-ατομικὲς καί δια-ατομικὲς σχέσεις, γιὰτις βασίζει τὸ μηχανισμό ἐξάρτησης (προσδιοριστικὸ συντελεστὴ τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς) σ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ εἶδος σχέσης πού ἀναπτύσσεται ἀνάμεσα στὸν πομπὸ καί τὸ δέκτη ἐπιρροῆς. Τὸ γενετικὸ μοντέλο θέτει ἀντίθετα τὸ σκεπτικὸν τοῦ σέ διαφορετικὲς βάσεις. "Οταν μιλάει γιὰ σταθερότητα συμπεριφορᾶς μιάς μειονότητας, ἀναφέρεται συγκεκριμένα στὴν *συγκρούσεις* πού προκύπτουν μεταξύ τῶν δύο κοινωνικῶν φορέων ἐξαιτίας τῆς ἀντιπαράθεσης δύο διαφορετικῶν (καί πολλὰς φορὲς ἀντιφατικῶν) ἰδεολογικῶν πεποιθήσεων. Ἡ εὐρηματικὴ ἀξία αὐτῆς τῆς σταθερότητας

συμπεριφορᾶς ἔγκειται, σύμφωνα πάντα μέ τόν Moscovici, στή θεωρητική της προέλευση: τήν ἀναγκαιότητα δηλαδή *διαπραγμάτευσης* αὐτῶν τῶν συγκρούσεων ἀπ' τίς μειονότητες γιά τήν ἐπίλυσή τους, καθός καί τὸ γεγονός ὅτι ἡ μορφή αὐτῆς τῆς διαπραγμάτευσης θά κρίνεται τήν ἐκβασή τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεπίδρασης.

Τό φαινόμενο τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς ἐμφανίζεται λοιπόν ἐδῶ σά μία σειρά ἀπό συμβιβασμούς πού διευθετοῦν κατά κάποιο τρόπο τίς συγκρούσεις πού δημιουργοῦνται στή διάρκεια τῆς ἀλληλεπίδρασης, καί ἀπαιτοῦν μία ἀμοιβαιότητα (μέ τήν ἔννοια ἐνός συστήματος δια-ατομικῶν καί δια-ομαδικῶν διαπραγματεύσεων) τῶν σχέσεων τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς. Ἡ ἀντίληψη σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ διαπραγμάτευση τῶν συγκρούσεων ἀποτελεῖ ἕνα προσδιοριστικό παράγοντα τῆς λειτουργίας τῶν κοινωνιο-ψυχολογικῶν μηχανισμῶν πού διέπουν τά φαινόμενα κοινωνικῆς ἐπιρροῆς, σημαίνει ὅτι κάθε κοινωνικός φορέας ἔχει τή δυνατότητα νά προτείνει τὸ δικό του σύστημα ἀξιών καί ἀναφορᾶς, καί ν' ἀποδέχεται ἢ ν' ἀπορρίπτει τὰ συστήματα τῶν ἄλλων κοινωνικῶν φορέων. Ἡ σχέση κοινωνικῆς ἐπιρροῆς, ἀπό καθαρά ἀσύμμετρη καί μονοδιάστατη πού ἦταν σύμφωνα μέ τὸ λειτουργιακό μοντέλο, γίνεται δηλαδή μέ τὸ μοντέλο τοῦ Moscovici συμμετρική καί πολυδιάστατη. Κάθε ὁμάδα πού παίρνει μέρος σ' αὐτή τήν κοινωνική ἀλληλεπίδραση *μπορεῖ, μέ ἄλλα λόγια, νάναί ταυτόχρονα τομὸς καί δέκτης κοινωνικῆς ἐπιρροῆς.*

"Ὅσο γιά τήν περίπτωση τῆς *σταθερότητας* συμπεριφορᾶς, τέλος, φαίνεται πὺς ἀποτελεῖ μία ἀπ' τίς πιθανές μορφές διαπραγμάτευσης τῶν συγκρούσεων (πρέπει νά σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι ἡ συμμετρικὴ ἀντίθετη μορφή τῆς εἶναι τὸ *ἄστατο* τῆς συμπεριφορᾶς, γιά τήν ὁποία θά μιλήσουμε ἑκτενέστερα πῶς κάτω): ἡ μειονότητα προτείνει μία νέα, ἐναλλακτικὴ λύση, μέ τέτοιο τρόπο πού νά παρεμποδίζει, νά *μπλοκάρει* κάθε δυνατὴ διαπραγμάτευση· ἀναγκάζει ἔτσι τὰ μέλη τῆς πλειονότητας ν' ἀποδεχτοῦν τίς καὶνούργιες νόρμες καί ἀξίες (πού διαδίδει ἑμμένοντα στίς θέσεις τῆς), μιά καὶ αὐτὴ ἡ ἀποδοχὴ εἶναι τὸ μόνο μέσο ἐπίλυσης τῶν συγκρούσεων.

Ἡ ἀναφορά τοῦ γενετικοῦ μοντέλου στίς διαομαδικές σχέσεις καί στή λειτουργία τῆς ιδεολογίας σάν βασικῶν συντελεστῶν διευθέτησης τῶν μηχανισμῶν πού διέπουν τήν ἀλληλεπίδραση κοινωνικῆς ἐπιρροῆς, γίνεται λοιπόν ἐδῶ σαφής.

3. διαπραγμάτευση τῶν συγκρούσεων μεταξύ δύο ἀντιπαικῶν ιδεολογιῶν

Ἡ, μιά ἀπὸ τίς πρωταρχικές στρατηγικές τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς τῶν μειονοτήτων

Ὅρισμένα πειραματικά γεγονότα ἦρθαν παρ' ὅλα αὐτὰ σέ ἀντίφαση (κατὰ τὰ φαινόμενα, τουλάχισ-

στον) μέ τίς θεωρητικές προϋποθέσεις τοῦ γενετικοῦ μοντέλου. Ἀναφερόμαστε ἐδῶ στήν ἔρευνα πού διενέργησαν οἱ Doise καί Moscovici (1969-1970). Φάνηκε πράγματι ὅτι μιά ὑπερβολικὴ σταθερότητα τῶν μειονοτήτων στή συμπεριφορὰ τους ἀπ' τήν ἀρχὴ τῆς ἀλληλεπίδρασης τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς, *μπορεῖ νάχει ἀντίθετα ἀπὸ κάθε πρόβλεψη ἀρνητικό ἀντίτυπο στήν ἐκβασή αὐτῆς τῆς διαδικασίας.* Πρόκειται δηλαδή γιά ἕνα φαινόμενο πού κάνει ἀναγκαία τήν ἐμβάθυνση τῶν κοινωνιο-ψυχολογικῶν μηχανισμῶν τῆς διαπραγμάτευσης τῶν συγκρούσεων πού προκαλοῦνται ἀπ' αὐτὴν τὴ σταθερότητα συμπεριφορᾶς τῆς μειονότητας (πού τήν ἐπικαλεῖται ἀκριβῶς τὸ μοντέλο τοῦ ὁ Moscovici γιά νά ἐρμηνεύσει τὴ δράση τῶν μειονοτήτων).

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἐπεμβαίνουν οἱ ἐργασίες πού ξεκίνησε ὁ G. Mugny (1972-1973), τίς ὁποῖες προχωρήσαμε οἱ ἴδιοι καί πού ἀσχολοῦνται εἰδικότερα μέ τὴ διαπραγμάτευση, ἀπ' τίς μειονότητες, τῶν συγκρούσεων πού προκαλεῖ τὸ ὕψος συμπεριφορᾶς τους. Πρόκειται ὁμως γιά μιά διαφορετικὴ προσέγγιση τῆς διαπραγμάτευσης πού τήν ἐξετάζει κάτω ἀπὸ μιά ἄλλη σκοπιὰ: σά μιά ἀπ' τίς *ἐπίσης* πιθανές στατητικὲς αὐτοῦ τοῦ κοινωνικοῦ φορέα, καὶ ὅχι μόνο σάν τόν κοινωνιο-ψυχολογικὸ μηχανισμό πού προσδίδει στή σταθερότητα συμπεριφορᾶς τῆς θεωρητικῆς τῆς ἐδραίωσης καί τὴν εὐρηματικὴ τῆς σπουδαιότητα.

Μέσα ἀπὸ μιά ὅσο τὸ δυνατό συνοπτικότερη ἀνασκόπηση τῶν ἐρευνῶν μας, θά ἐπιχειρήσουμε νά δεῖξουμε λοιπόν πὺς τὰ ὁλοένα συνθετότερα πειραματικὰ δεδομένα μας κατέστησαν θεωρητικὰ ἀπαραίτητη, γιά τήν κατανόηση τῶν φαινομένων τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς τῶν μειονοτήτων, μιά προσέγγιση ἢ ὁποία νά διαρθρῶναι τὰ διαφορετικὰ ἐπίπεδα ἀνάλυσης πού προσδιόρισε ὁ Doise (1978). Πὺς δηλαδή, ἀκολουθώντας ἀκριβῶς τήν ἀντίστροφη πορεία ἀπ' αὐτόν, καταλήξουμε στὸ ἴδιο συμπέρασμα: Ἡ συνθετότητα τῶν κοινωνιο-ψυχολογικῶν φαινομένων ἐπιβάλλει στόν ἐρευνητὴ μιά διαρθρωτικὴ διάσταση στίς ἀναλύσεις του· κάθε ἐπίπεδο ἐρμηνείας πρέπει νάχει τὴ θέσή του, νά βρίσκει τὴν ἰδιονομία του καί ν' ἀποκτᾷ τὴν πλήρη θεωρητικὴν τὴν σημασία καὶ αὐτοτέλεια μέσα ἀπ' τίς διαρθρώσεις του μέ τ' ἄλλα ἐπίπεδα.

Ἄν μᾶς ἐπιτραπεί νά δειχτοῦμε κάπως σχηματικὸι στήν ἀνασκόπηση τῶν ἐργασιῶν μας, *μποροῦμε νά διακρίνουμε ἡδὴ δύο στάδια.* Ἐνα πρῶτο στάδιο θά μπορούσε νά θεωρηθεῖ ἀντίστοιχο τῆς Παραδοσιακῆς Κοινωνικῆς Ψυχολογίας (παρ' ὅλο πὺς θίγει προβλήματα ἐνός καινούργιου σκεπτικοῦ· τίς *μορφές διαπραγμάτευσης τῶν συγκρούσεων* ἀπ' τίς μειονότητες, γιά παράδειγμα). Σ' αὐτὸ τὸ πρῶτο στάδιο τῶν ἐργασιῶν μας δίνουμε πράγματι μιά ἐξήγηση τῶν φαινομένων τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς σύμφωνα μὲ τὸ δεῦτερο ἐπίπεδο ἀνάλυσης: τονίζου-

με δηλαδή τή σημασία τών δια-ατομικών σχέσεων.

Στό δεύτερο στάδιο τών έρευνών μας προβαίνουμε σέ μία άπόπειρα παρεμβολής τού πειραματικού ύποδείγματος στήν ιστορική και κοινωνική πραγματικότητα, κι έπιχειρούμε μία ρητή επέμβαση τών δια-ομαδικών σχέσεων και τής ιδεολογίας στή μελέτη τής κοινωνικής έπιρροής τών μειονοτήτων. Πρόκειται δηλαδή γιά ένα στάδιο πού μπορεί νά παρουσιάσει ένδιαφέρον γιά τήν κατανόηση τών κοινωνιοψυχολογικών μηχανισμών διευθέτησης τής δράσης τών μειονοτήτων· αλλά πού, κυρίως, έγγράφεται (σά μία ειδική περίπτωση) στή διαθρωτική προσέγγιση τής κοινωνικής ψυχολογίας.

a. «Παραδοσιακή» προσέγγιση τής διαπραγμάτευσης τών συγκρούσεων άπ' τ'ς μειονότητες: ή δια-ατομική, κύριος συντελεστής τών φαινομένων κοινωνικής έπιρροής

Πρέπει νά υπογραμμίσουμε δώ ότι άν και τό βάρος δόθηκε κυρίως στίς δια-ατομικές σχέσεις μεταξύ τού πομπού και τού δέκτη τής κοινωνικής έπιρροής, ύπάρχουν ήδη μερικά στοιχεία πού άφήνουν νά διαφαίνεται ή «κοινωνιολογική» άπόκρωση τής προβληματικής μας, ή όποια μάς δόηγισε τελικά στή διαρθρωτική φάση τών μετέπειτα έργασιών μας. Δέν έχουμε παρά νά παραλέψουμε τόν άναγνώστη στό γεγονός ότι χρησιμοποιούμε πάντα στούς πειραματισμούς μας ένα ύλικό πού, γιά τό ύποκείμενα τού δείγματος μας, έχει ιδιαίτερη σημασία: έρωτηματολόγια δηλαδή πάνω στό πρόβλημα τής στρατιωτικής θητείας, στό πρόβλημα τής μόλυνσης τού περιβάλλοντος, στό πρόβλημα τής ξενοφοβίας (πρόβλημα πού στήν Έλβετία έχει πάρει έδώ και χρόνια τεράστιες διαστάσεις), κτλ.

Γιά ν' άπεικονίσουμε τό πρώτο αυτό στάδιο τών έρευνών πάνω στή διαπραγμάτευση τών συγκρούσεων άπ' τ'ς μειονότητες, θ' άναφερθούμε πιό συγκεκριμένα σέ τρία πειράματα.

1. «Η μορφή άλληλεπίδρασης, σάν παράγοντας τής κοινωνικής έπιρροής» (Mugny, Peirrehumbert, Zubei, 1972-1973).

Στήν έρευνα αυτή (πού χρησιμοποιεί ένα έρωτηματολόγιο πάνω στό πρόβλημα τής στρατιωτικής θητείας) προτείνεται γιά πρώτη φορά ένας διαχωρισμός άνάμεσα στίς μορφές διαπραγμάτευσης και τό ύφος συμπεριφοράς τών μειονοτήτων. Όπως άναφέραμε και πιό πάνω, ό λόγος ενός τέτοιου διαχωρισμού ήταν ή αντίφαση πού παρουσιάστηκε μεταξύ τού θεωρητικού μοντέλου τού Moscovici κι όρισμένα πειραματικά γεγονότα. Σύμφωνα μ' αυτήν τήν καινούργια θεωρητική πρόταση, μπορεί νά άρθεί αυτή ή φαινομενική αντίφαση: ή σταθερότητα συμπεριφοράς προσδιορίζει τό ιδεολογικό μπλοκάρισμα τής διαπραγμάτευσης τών συγκρούσεων, ένώ ή εύλογισία ή ή άκαμψία τής διαπραγμάτευσης

(οί δύο πιθανές μορφές τής) προσδιορίζουν τό λίγο ή πολύ έντονο μπλοκάρισμα τών δια-ατομικών σχέσεων.

Μ' άλλα λόγια, άν ή σταθερότητα στή συμπεριφορά τών μειονοτήτων είναι ύπερβολική (Doise και Moscovici, 1969-1970), ύπάρχει ό κίνδυνος, έκτός άπ' τό ιδεολογικό μπλοκάρισμα, νά προκαλεί κι ένα μπλοκάρισμα τών δια-ατομικών σχέσεων, άποκλείοντας έτσι κάθε δυνατό συμβιβασμό μεταξύ τών δύο κοινωνικών φορέων: έμποδίζοντας τά μέλη τής πλειονότητας ν' άποδεχτούν τίς έναλλακτικές προτεινόμενες άξίες άπ' τή μειονότητα.

Είναι σαφές ότι ή διαπραγμάτευση τών συγκρούσεων τίθεται έδώ μέ δρους καθαρά δια-ατομικούς. Όσο γιά τίς ύποθέσεις πού έπιχείρησε νά έπιβεβαιώσει πειραματικά αυτή ή πρώτη έρευνα (και πού κατόρθωσε) δέν άφήνουν καμιά άμφιβολία γιά τό χαρακτήρα τής πρώτης προσέγγισης τών μορφών διαπραγμάτευσης: «Θά αισθανθούν (τά ύποκείμενα) ότι ό πειραματικός συνεργός μπλοκάρει τή συζήτηση (ή τίς διαπραγματεύσεις), θά δημιουργηθεί δηλαδή κυρίως μία δια-προσωπική (άντί γιά μία γνωστική) σύγκρουση· ή έπίλυση τής σύγκρουσης θά προσανατολιστεί λοιπόν πρós τήν κοινωνική άλλαγή στάσης, σέ βάρος τής άπόκρυφης γνώμης. Άντίθετα, άπ' τό γεγονός ότι δέ δημιουργεί καμιά εικόνα μπλοκαρίσματος (ή πολύ λίγο), ένας διαπραγματευτικός πειραματικός συνεργός (ή μία μειονότητα) τοποθετεί τή σύγκρουση στό γνωστικό πεδίο και προκαλεί άλλαγές στό άπόκρυφο πεδίο» (1972-1973, σ. 790).

Πρέπει νά σημειωθεί ότι έτσι όπως μεταφέρθηκε στόν πειραματισμό ή αντίληψη σύμφωνα μέ τήν όποία οί μορφές διαπραγμάτευσης άποτελούν στρατηγικές κοινωνικής έπιρροής, εκφράζεται ξανά ή ίδια θεωρητική δια-ατομική ένδραση τών υπό μελέτη φαινομένων: ή πειραματική περίσταση ήταν μία συζήτηση (πάνω στό πρόβλημα τής στρατιωτικής θητείας) πού γινόταν άνάμεσα στόν πειραματικό συνεργό (τού όποιου ή γνώμη αντιπροσώπευε σαφώς τή γνώμη μίας μειονότητας σχετικά μέ τήν άποψη πού ύποστήριζε τό δείγμα τού πειραματισμού), και δώ «άφελών» ύποκειμένων. Όσο γιά τήν εύλόγιστη ή άκαμπτη μορφή διαπραγμάτευσης τών συγκρούσεων άπ' τήν πηγή, μεταφέρθηκαν στό πείραμα μέσω τών λίγο ή πολύ άκράιων άπαντήσεων τού πειραματικού συνεργού: άν κι έμφανίζονταν πάντοτε ύπέρ τού στρατού, έξασφαλίζοντας έτσι τήν ίδια σταθερότητα συμπεριφοράς σέ όλες τίς πειραματικές συνθήκες, μετέβαλλε τό άκράιο τών άπαντήσεων του. Πρόκειται μ' άλλα λόγια έδώ γιά μία καθαρά μορφολογική διαπραγμάτευση πού είναι άποτέλεσμα τών δια-ατομικών διευθετήσεων μεταξύ τών κοινωνικών φορέων τής άλληλεπίδρασης: ή πειραματική περίσταση δέν περιείχε, πράγματι, κανένα ρητά ιδεολογικό συμβιβασμό.

2. «Πάνω στήν πίστωση ἰδιοσυγκρασίας τοῦ Hollander: πρόωμη κοινωνική συμμόρφωση ἢ διαπραγμάτευση;» (Mugny καί Papastamou, 1975-1976).

Σ' αὐτό τό πείραμα ἐπιχειρήσαμε μιά κριτική τῆς θεωρίας τοῦ Hollander (1960) πάνω στήν «πίστωση ἰδιοσυγκρασίας», κι ἐξακολουθήσαμε ν' ἀντιμετωπίζουμε τήν κοινωνική ἐπιρροή τῶν μειονοτήτων ἀπ' τή σκοπιά πού πρῶμοδοτεῖ τή δια-ατομική ἐκδοχή αὐτοῦ τοῦ φαινομένου.

Πρόβηκαμε, πῶ συγκεκριμένα, σέ μιά κριτική τοῦ μοντέλου τοῦ Hollander σύμφωνα μέ τό ὁποῖο μιά καινοτομία δέν εἶναι ἐφικτή παρά μόνο ὅταν αὐτός πού σκοπεύει νά παρεκκλίνει κοινωνικά ἔχει ἀποκτήσει ἀπό πρῖν τήν ἐμπιστοσύνη τῶν ἄλλων μελῶν τῆς ομάδας. Λέγαμε λοιπόν: «Σύμφωνα μέ τόν Hollander, ἡ κοινωνική παρέκκλιση ἢ ἡ καινοτομία δέν ἀναφέρεται στά ζητήματα πού ἔχουν σχέση μέ τήν ἐπίλυση ἑνός θέματος, ἀλλά μέ τή λειτουργία τῆς ομάδας. Αὐτή ἡ ἀπόσταση μεταξύ τοῦ ἐπιπέδου τῆς καινοτομίας καί τοῦ ἐπιπέδου τῶν ἀπαντήσεων παρουσιάζει ἐδῶ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, γιατί δέ μελετᾶται καθόλου ἡ σύνδεση ἀνάμεσά τους: ὁ συγγραφέας πίστευε ὅτι ἔλεγε τήν παράσταση (πού εἶχαν τά ὑποκείμενα) τῆς ἀρμοδιότητας τοῦ πειραματικοῦ συνεργοῦ. Ἡ στάση ὥπως ἀπέναντι στή λειτουργία τῆς ομάδας δέν εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπ' τήν ἀρμοδιότητα, ἀπ' τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο τήν ἀντιλαμβάνονται τά ὑποκείμενα: ἡ εἰκόνα μιάς πηγῆς δέν εἶναι ποτέ τμηματική, ἀλλά συγκροτεῖ μιά ὁλότητα στήν ὁποία ἡ ἀλληλεπίδραση τῶν στοιχείων πού τήν ἀποτελοῦν εἶναι οὐσιώδης» (σ. 971).

Ὁ μηχανισμός πού μπορεῖ νά ἐξηγήσει τ' ἀποτελέσματα τοῦ Hollander δέν εἶναι δηλαδή ὁ λίγο-πολύ πρόωμος ἢ καθυστερημένος καινοτόμος χαρακτηρισμός τῆς συμπεριφορᾶς μιάς μειονότητας ὅπως ὑποστηρίζει αὐτός ὁ συγγραφέας, ἀλλά ἡ μορφὴ διαπραγμάτευσης πού διακρίνει τήν πηγὴ ἐπιρροῆς καθ' ὅλη τή διάρκεια τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεπίδρασης.

Στό πείραμα αὐτό παραμένουμε πάντα στή δια-ατομική ἀντίληψη τῆς δράσης τῶν μειονοτήτων· γεγονότα πού ὑποδηλώνουν ἐξάλλου μέ σαφήνεια οἱ διάφορες ἀνεξάρτητες μεταβλητές πού θελήσαμε νά μελετήσουμε: ἐκτός ἀπ' τῆς δύο συγκεκριμένες μορφῆς διαπραγμάτευσης γιά τή δράση καί λειτουργία τῶν ὁποίων εἴχαμε ἤδη ὁρισμένα πειραματικά δεδομένα, θελήσαμε νά μελετήσουμε τὸν ἀντίτυπο πού θά εἶχε στήν ἔκβαση τῆς διαδικασίας τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς ἢ παρέμβαση τῆς συμφωνίας ἢ τῆς ἀσυμφωνίας τῆς γνώμης ἀνάμεσα στήν πηγὴ καί τὸ στόχο αὐτῆς τῆς ἀλληλεπίδρασης. Πρέπει νά σημειώσουμε ἐπίσης ὅτι ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο χειριστήκαμε αὐτὴν τὴ μεταβλητὴ (πληροφοροῦσαμε τὰ ὑποκείμενα μὰς διὰ αὐτοῦ πού γράψανε τό κείμενο τὸ ὁποῖο τοὺς ζητούσαμε νά διαβά-

σουν, καί πού ἀναφερόταν στό πρόβλημα τῆς μόλυνσης τῆς ἀτμόσφαιρας, εἶχαν διαβάσει τῆς ἀπαντήσεως τῶν ὑποκειμένων στό σχετικό ἐρωτηματολόγιο μέ τὸ ἴδιο αὐτὸ θέμα, καί συμφωνοῦσαν, ἢ διαφωνοῦσαν μέ τῆς ἀπόψεως τους), πλησίαζε ἀρκετά τῆς πειραματικῆς μὰς συνθήκης σ' αὐτές πού ὁ Hollander χαρακτηρίζει «πρώιμης» ἢ «καθυστερημένης» καινοτομίας...

Πιστεύαμε λοιπόν ὅτι ἂν ἡ εὐλύγιση ἢ ἄκαμπτη μορφὴ διαπραγμάτευσης τῶν συγκρούσεων ἀπὸ μιά μειονότητα ρυθμίζει καθοριστικά τήν ἔκβαση τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεπίδρασης, ἡ κατεύθυνση αὐτῆς τῆς διευθέτησης δέ μπορεῖ νά εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπ' τῆς σχέσεις πού ἐγκαθιδρύονται—σὴν διάρκεια αὐτῆς τῆς ἀλληλεπίδρασης—μεταξύ τῶν δύο κοινωνικῶν φορέων. Τ' ἀποτελέσματα αὐτοῦ τοῦ πειράματος δικαιώσαν τῆς ὑποθέσεως μὰς. Φάνηκε δηλαδή ξανά ὅτι ἡ εὐλυγισία σὴν διαπραγμάτευση ὑπερέχει τῆς ἄκαμπτης· ἡ παρεμβολὴ ὅμως μιάς ρητῆς συμφωνίας ἢ διαφωνίας ἀνάμεσα σὴν γνώμη τὸν στόχο καί τῆς πηγῆς ἐπιρροῆς (ἄκόμα κι ὅταν ὁ πειραματικὸς χειρισμὸς τους εἶναι τόσο συμβολικός ὅσο αὐτός πού ἐφαρμόσαμε ἐδῶ) μεταβάλλει αἰσθητὰ τὴν κοινωνικοψυχολογικὴ λειτουργία αὐτῆς τῆς διαδικασίας: «Ὅταν σέ περίπτωση διαφωνίας ἡ μειονότητα δείχνεται εὐλύγιση σὴν διαπραγμάτευση τῶν συγκρούσεων, ἐπιπλέον περιεσσότερο τὴ γνώμη τῶν ὑποκειμένων ἀπ' ὅταν δείχνεται πῶς ἄκαμπτη. Σέ περίπτωση συμφωνίας ὅμως, τὰ πράγματα εἶναι διαφορετικά. Εὐλύγιση ἢ ἄκαμπτη σὴν διαπραγμάτευση τῶν συγκρούσεων τῆς, ἡ μειονότητα ἔχει τὸν ἴδιο ἀντίτυπο σὴν γνώμη τῶν ὑποκειμένων· ἀντίτυπο πανομοιότυπο μ' αὐτὸ πού προκαλεῖ ὅταν ἡ διαπραγμάτευσή τῆς χαρακτηρίζεται ἀπ' τήν εὐλυγισίαν τῆς, κι ὅταν δέν ἀφήνει καμιά ἀμφιβολία εἰς πρὸς τῆς «διαφωνίας» τῆς μέ τῆς ἀπόψεως πού ὑποστηρίζουν τὰ ὑποκείμενα.

Φαίνεται μ' ἄλλα λόγια ὅτι ὑπάρχει μιά διαφορετικὴ διευθέτηση τῶν φαινομένων τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς τῶν μειονοτήτων· πού δέν εἶναι ὅμως ἄλλη συνάρτηση τῆς μορφῆς διαπραγμάτευσης πού υἱοθετεῖ μιά μειονότητα σὴν ἀπόπειρά τῆς νά διαδώσει τὸ δικό τῆς σύστημα ἀξιών (ὅπως ἀφῆνον νά ἐνοηθεῖ οἱ πρῶτες ἔρευνες σ' αὐτὸν τὸν τομέα), ἀλλὰ πού ἐξαρτᾶται ἐξίσου ἀπ' τῆς σχέσεις πού διατηροῦν μεταξύ τους οἱ κοινωνικοί φορεῖς σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεπίδρασης.

3. «Ἡ σταθερότητα συμπεριφορᾶς, ρητορικῆς ἑνός πολιτικοῖδεολογικοῦ σκεπτικοῦ: μιά ἐπιβεβαίωση τοῦ καθοριστικοῦ τῆς ρόλου σὴν κοινωνικὴ ἐπιρροὴ τῶν μειονοτήτων.»

Ἄν καί πρόκειται γιά ἓνα πείραμα πού δέν ἔχει ἄμεση σχέση μέ τήν προσπάθειά μὰς νά κατανοήσουμε τὴ λειτουργία τῶν συντελεστῶν διευθέτησης τῶν διαπραγματεύσεων τῶν συγκρούσεων ἀπ' τῆς μειονότητες, τό παρουσιάζουμε σάν τελευταῖο πα-

ράδειγμα της πρώτης μας (δια-ατομικής) προσέγγισης των φαινομένων κοινωνικής επιρροής γιατί αποτελεί κρίσιμο σταθμό στην πειραματική μας πορεία. Φαίνεται πραγματικά ξεκάθαρα εδώ, ότι η προβληματική μας αρχίζει να μετατοπίζεται προς τα δύο τελευταία επίπεδα κοινωνιοψυχολογικής ανάλυσης, αν και δέ θέτουμε ακόμα το πρόβλημα με τρόπο τόσο σαφή όπως αργότερα.

Σκοπός του πειράματος αυτού (πού έθιγε τό πρόβλημα της ξενοφοβίας στην Έλβετία) ήταν να δεί κατά πόσο ή σταθερότητα συμπεριφοράς επεμβαίνει έξίσου σε περιστάσεις πού επικαλούνται κοινωνικές έκτιμήσεις, κι όχι μόνο σε περιστάσεις σάν κι αυτές πού χρησιμοποιούσε ό Μοσconi στους πειραματισμούς του κι όπου τά έρεθίσματα πού δελόντουσαν τά ύποκείμενα ήταν άποκλειστικά και μόνο *αίσθητήρια*. Θελήσαμε δηλαδή να μελετήσουμε έτσι τή σταθερότητα συμπεριφοράς των μειονοτήτων, άντιμετωπίζοντας την σά μία άπ' τίσ πιθανές στρατηγικές κοινωνικής επιρροής· στά πλαίσια όμως αυτή τή φορά ενός καθαρά πολιτικοϊδεολογικού σκεπτικού. Δέν πήραμε λοιπόν τή σταθερότητα συμπεριφοράς μέ τήν έννοια μιås άπλης επανάληψης δέν άπαντήσεων πού δίνει μία μειονότητα κατά τή διάρκεια της κοινωνικής άλληλεπίδρασης (τά άποτελέσματα των προηγούμενων έρευνών μας πάνω στή διαπραγμάτευση των συγκρούσεων έδειξαν καθαρά τόν κίνδυνο πού ύπάρχει να «παρερμηνεύσουν» τά ύποκείμενα αυτή τή στάση σάν *άκαμψία*), αλλά τή προσδιόρισαμε σά μία *μη-άντιπωση* των ιδεολογικών άποφάνσεων της μειονότητας, σάν τήν *επανάληψη των θέσεών της, σάν τή στερεότητα της ρητορικής* του σκεπτικού της.

Τά άποτελέσματά μας, άρκετά σαφή, δέν άπαιτούν νά έπιμείνουμε ιδιαίτερα: μία σταθερή ως προς τό σκεπτικό της μειονότητα έπηρεάζει πίο πολύ τή γνώμη των ύποκειμένων, άπ' ό,τι μία μειονότητα πού δείχνεται *άστατική* στή συμπεριφορά της. Είτε οί άξίες κι οί κοινωνικοί κανόνες πού διαδίδει αυτή ή μειονότητα συμπίπτουν μέ τίσ κοινά παραδεγμένες νόρμες, είτε όχι. /

Αυτό όμως πού παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο πείραμά μας γιά τή «διάρθρωτική» προσέγγιση της Κοινωνικής Ψυχολογίας, είναι ό,τι στην πραγματικότητα δέν κάναμε τίποτ' άλλο άπ' τό νά μετατοπίσουμε τό πειραματικό ύπόδειγμα πού επινόησε ό Μοσconi γιά *αίσθητήριες* πειραματικές περιστάσεις, και νά τό εφαρμόσουμε σε *ϊδεολογικές*. Πρόκειται δηλαδή γιά τήν εφαρμογή ενός πειραματικού ύποδείγματος στο *έδαφος* ενώ είχε δημιουργηθεί γιά τό *έργαστήριο*. Όλα παρέμειναν αμετάβλητα. Άντικαταστήσαμε μοναχά τά άσθητικά έρεθίσματα μέ ιδεολογικές περιστάσεις· τό θεωρητικό όμως ύπόβαθρο δέν μεταβλήθηκε διόλου.

Μπορεί νά πει κανείς ό,τι ξαναβρίσκουμε εδώ όλη τήν προβληματική της πολεμικής άνάμεσα στους

όπαδούς ενός πειραματισμού στο έργαστήριο και τους όπαδούς ενός πειραματισμού στο έδαφος· ή μετατόπιση ενός μοντέλου (πού είχε ήδη άποδείξει τήν άξία του στο έργαστήριο), στο έδαφος, σε τελευταία άνάλυση (άφου παραχωρούμε τό φυσικό περιβάλλον στίς ιδεολογικές άναπαιτήσεις) *νομιμοποιεί* στο μοντέλο αυτό... Κατά κάποιο τρόπο έχουμε νά κάνουμε εδώ μέ μία καθαρά μορφολογική διαπραγμάτευση, μ' αυτούς πού επικρίνουν τόν έργαστηριακό πειρατισμό στίς κοινωνικές έπιστήμες, γιά τό τεχνητό του χαρακτήρα του.

Άφού έπισημάναμε εδώ τους κινδύνους πού μπορεί νά έκκολάπει μία *κοινωνιολογίζουσα* τάση στην κοινωνιοψυχολογική έρευνα, κυρίως όταν τό θεωρητικό ύπόβαθρο δέν άκολουθεί τή μεθοδολογική «έξελιξη...», μπορούμε ν' άναφερθούμε στο δεύτερο στάδιο των θεωρητικών και πειραματικών μας άνελιξεων σχετικά μέ τή διερεύνηση των *καθαρών* κοινωνιοψυχολογικών καθοριστικών συντελεστών των φαινομένων της κοινωνικής επιρροής των μειονοτήτων.

β. Γιά μία «καινόμο» προσέγγιση της διαπραγμάτευσης των συγκρούσεων άπ' τίσ μειονότητες· ή *διάρθρωτική σύνδεση* των *ερμηνευτικών κοινωνιο-ψυχολογικών άνάλύσεων, άπαραίτητη προϋπόθεση* γιά τή μελέτη των φαινομένων κοινωνικής επιρροής

Σ' αυτό τό έρευνητικό στάδιο θεωρούμε πίο έκδηλα πλέον ό,τι ή διαπραγμάτευση των συγκρούσεων άποτελεί—έκτός άπ' τή σταθερότητα συμπεριφοράς—μία άπ' τίσ βασικότερες στρατηγικές κοινωνικής επιρροής των μειονοτήτων. Πρόκειται γιά ένα κύκλο πειραματικών έρευνών στον όποίο γίνεται πίο έντονη και πίο αίσθητή ή επέμβαση της ιδεολογίας και των δια-ομαδικών σχέσεων στην άνάλυση των μηχανισμών πού διέπουν τά φαινόμενα της κοινωνικής επιρροής. Προτού περάσουμε όμως στην περιγραφή των πειραμάτων πού κατατάξαμε σ' αυτό τό δεύτερο στάδιο των εργασιών μας, πρέπει ν' άναφερθούμε σε όρισμένα σημεία γενικότατου ενδιαφέροντος. Πιστεύουμε πώς μ' αυτόν τόν τρόπο θά διασαφηνίσουμε καλύτερα τήν πορεία πού άκολουθήσαμε, καθώς και τήν έπιλογή πού πραγματοποιήσαμε, μέσα στα πλαίσια των διερευνήσεων μας γιά τό πρόβλημα της δράσης των μειονοτήτων.

Πρώτα άπ' όλα, πρέπει νά έπισημάνουμε ένα άρκετά διαδεδομένο φαινόμενο στίς κοινωνικές έπιστήμες γενικότερα, και στην κοινωνική ψυχολογία ειδικότερα. Τήν άπόσταση δηλαδή πού πολύ συχνά χωρίζει τόν τρόπο πειραματικού χειρισμού όρισμένων θεωρητικών ύποθέσεων, άπ' τό θεωρητικό μοντέλο τό όποιο τής έχει δημιουργήσει. Είναι γεγονός ό,τι κάτι τέτοιο συντείνει πολλές φορές στή μείωση της έμβέλειας μιås θεωρίας, κυρίως όταν οί έρευνη-

τές δέν ἀντιληφθοῦν ἐγκαιρῶς τήν ἀτέλεια ἢ τῆς θεωρίας τους (ὅταν αὐτὴ «ὠστερεῖ» σέ σχέση μέ τή μέθοδο πού χρησιμοποιοῦν), ἢ τῆς μεθοδολογικῆς τους προσέγγισης (ὅταν συμβαίνει ἀκριβῶς τὸ ἀντίστροφο). Πολλές φορές πάλι, αὐτὴ ἡ ἀπόσταση μεταξύ μεθόδου καί θεωρίας—ὅταν ὁ ἐρευνητής ἀντιληφθεῖ καί... παραδεχθεῖ αὐτὸ τὸ γεγονός—μπορεῖ νά συμβάλει στήν ἐξέλιξη τῆς προσέγγισής του· ἀρκεῖ νά προβεῖ ὅσο εἶναι ἀκόμα καιρὸς στὶς «ἐπιδιορθώσεις» πού ἐπιβάλλονται.

Πιστεύουμε πὼς ἀνήκουμε σ' αὐτὴ τὴ δευτέρη περίπτωση: Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι οἱ πειραματικοὶ χειρισμοὶ μας ἐπικαλέστηκαν ἀρκετές φορές (σὴν ἀρχὴ τουλάχιστον) τὰ δύο πρῶτα ἐπίπεδα κοινωνιοψυχολογικῆς ἀνάλυσης, τ' ἀποτελέσματα τῶν πειραμάτων μας δείχνουν μὲ σαφήνεια τὴ σημαντικότητα τῆς ἰδεολογίας καὶ τῶν δια-ομαδικῶν σχέσεων. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ ἓνα συμπληρωματικὸ τεκμήριον τῆς «διαθρόνικτικότητας» τῶν ἐπιτεδῶν ἀνάλυσης: ὑπάρχει μιὰ συνεχὴς «διαλεκτικὴ» ἀνάμεσα τοὺς: ἡ ἰδεολογία ἢ οἱ δια-ομαδικὲς σχέσεις δὲ μποροῦν νά ἐρμηνεύσουν ἀπὸ μόνες τοὺς τὰ σύνθετα φαινόμενα τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς, κι ἐμφανίζονται ἀκόμα κι ὅταν ὁ ἐρευνητὴς χειρίζεται στὸν πειραματισμὸ του τὰ ἐνδο- καὶ δια-ατομικὰ ἐπίπεδα. Φαίνεται πὼς ἰσχύει ἐξίσου καὶ τὸ ἀντίθετο...

Τὸ βασικὸ ἐρώτημα γιὰ μιὰ πληρέστερη κατανόηση τῶν φαινομένων κοινωνικῆς ἐπιρροῆς—ἐχοντας ὑπόψη μας αὐτὴν τὴν ἀπόσταση μεταξύ μεθόδου καί θεωρίας—ἦταν λοιπὸν τὸ ἀκόλουθο: κατὰ πόσο τὸ κοινωνιολογικὸ πλαίσιο τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς εἶναι τόσο ἀπλό (γιὰ νά μὴ ποῦμε ἀπλοϊκὸ) ὅσο αὐτὸ πού ὑποστηρίζει καὶ τὸ λειτουργιακὸ μοντέλο, κι ἡ πρωτογενὴς μορφή του γενετικὸ μοντέλου τοῦ Moscovici; Ἀς ὑπενθυμίσουμε ὅτι αὐτὰ τὰ δύο μοντέλα θεωροῦν ὅτι ἀπ' τὴ μιὰ μεριά ὑπάρχει ἡ πλειονότητα (πλειοψηφία γιὰ τὸ λειτουργιακὸ μοντέλο), κι ἀπ' τὴν ἄλλη ἡ μειονότητα (μειοψηφία ἢ κοινωνικὴ παρέκκλιση γιὰ τὸ λειτουργιακὸ, πάντα, μοντέλο). Ἀναρωτήθηκαμε, δηλαδὴ, κατὰ πόσο δέν εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν κατανόηση ὅλων αὐτῶν τῶν σύνθετων φαινομένων μιὰ διευρυνση τοῦ κοινωνικοῦ πλαισίου τοῦ ὁποῦ νά συμπεριλαμβάνει καὶ ἄλλες κοινωνικὲς ὀντότητες. Προσδίδοντας ἔτσι μιὰ μεγαλύτερη διαφάνεια στὴ θεωρητικὴ καὶ πειραματικὴ προσέγγιση τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς.

Ἡ ἐπανερμηνεία τῆς ἀντίθεσης πού ἐμφανίστηκε ἀνάμεσα στὴ θεωρητικὴ ἀπόφαση τοῦ Moscovici καὶ ὁρισμένα πειραματικὰ γεγονότα μᾶς ὡδήγησαν καὶ μᾶς ἔκαναν νά πιστεύουμε στὴν ἀναγκαῖότητα ἐνός τέτοιου διαβήματος. Τόσο ἡ ἔρευνα τῶν Doise καὶ Moscovici (1969-1970) ὅσο κι οἱ πρῶτες μας ἐρευνες πάνω στὴ διαπραγμάτευση τῶν συγκρούσεων ἔδειξαν πράγματι ὅτι, ἀν ἡ σταθερότητα συμπεριφορᾶς ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητα μιὰ ἀναγκαῖα

συνθήκη γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῆς ἐπιρροῆς τῶν μειονοτήτων, δέν ἀποτελεῖ ἐξίσου μιὰ συνθήκη ἱκανή.

Φτάσαμε ἔτσι στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ περιορισμένο κοινωνικὸ πλαίσιο, μέσα στὸ ὁποῖο ἐγγράφεται μέχρι σήμερα ἡ διαδικασία τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς, δέν ἀρκεῖ πλέον γιὰ νά ἐξηγήσει τὸ σύνθετο τῶν φαινομένων πού παρατηρήσαμε. Ἀπ' τὴ μιὰ μεριά τὸ λειτουργιακὸ μοντέλο δέν περιλαμβάνει ποτέ στὶς ἀναλύσεις του τὴν ἐξουσία σάν ἓνα προσδιοριστικὸ παράγοντα τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς· δέν παύει ὁμως νά τὴ χρησιμοποιεῖ συνεχῶς στοὺς πειραματικούς χειρισμοὺς του, κάτω ἀπὸ διάφορες μορφές: τὸ κύρος, τὴν ἀρμοδιότητα τῆς πηγῆς... Διενεργεῖ δηλαδὴ μιὰ σύγκριση τῶν φαινομένων κοινωνικῆς ἐπιρροῆς καὶ τῶν φαινομένων ἐξουσίας (ἡ ἐννοια τῆς «ἐξάρτησης» εἶναι ἀρκετὰ σαφὴς πάνω σ' αὐτό). Ἀπ' τὴν ἄλλη ὁ Moscovici δίνει στὴ θεωρητικὴ του ἀνάπτυξη τῶν διαδικασιῶν ἐπιρροῆς μιὰ ξεχωριστὴ θέση τῆς ἐξουσίας, χωρὶς νά σημαίνει αὐτὸ ὅτι προβαίνει ἐξίσου σέ μιὰ ταύτιση αὐτῶν τῶν δύο διαφορετικῶν φαινομένων. Ἀς θυμηθοῦμε τὸ διαχωρισμὸ πού προτείνει ἀνάμεσα στὸν κοινωνικὸ ἔλεγχο καὶ τὴν κοινωνικὴ ἀλλαγὴ πού, σύμφωνα μ' αὐτὸν, ἀποτελοῦν δύο ξεχωριστοὺς στόχους τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς: ὁ πρῶτος ἀποβλέπει στὴν κοινωνικὴ συμμόρφωση, ἐνῶ ὁ δεύτερος στὴν καινοτομία. Στὶς πειραματικὲς ἀπεικονίσεις τῆς θεωρίας του ὁμως, δὲ φαίνεται νά παίρνει—μὲ τρόπο σαφὴ τουλάχιστον—ὑπόψη του τὴ σημαντικότητα αὐτοῦ τοῦ παράγοντα.

Γιὰ νά θέσουμε λοιπὸν ἓνα τέρμα σ' ὅλες αὐτὲς τίς ἀμφιβολίες, προτείναμε ἓνα πλατύτερο κοινωνιολογικὸ πλαίσιο γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἐπιρροή, εἰσάγοντας μιὰ μεγαλύτερη διαφοροποίηση μεταξύ τῶν κοινωνικῶν φορέων πού συμμετέχουν σέ κάθε παρόμοια κοινωνικὴ ἀλληλεπίδραση. Ὑποθέσαμε εἰδικότερα τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς κοινωνικῆς ὀντότητας πού κατέχει τὴν ἐξουσία κι ἐπιβάλλει τίς κοινωνικὲς τῆς νόρμες, καθὼς καὶ τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ἢ περισσοτέρων μειονοτήτων πού διαδίδουν ἐπίσης (προσπαθῶν τουλάχιστον) τὰ δικά τους συστήματα ἀξιών. Εἰσαγάγαμε τέλος μιὰ κοινωνικὴ ὀντότητα (συγκροτημένη στὴν πραγματικότητα ἀπὸ πολυάριθμες κοινωνικὲς ὁμάδες) πού σχηματικὰ θά μπορούσαμε νά ἀποκαλέσουμε *σιωπηρὴ πλειοψηφία*. Πρόκειται γιὰ ἓνα κοινωνικὸ φορῶν ὁποῖος, ἂν καὶ δὲ συμμετέχει στὴν ἐγκαθίδρυση—κι ἀκόμα λιγότερο στὴν ὑπεράσπισήν καὶ διαίωνισήν—τῶν κοινωνικῶν κανόνων πού ἀπαρτίζουν τὴν ἀρχουσα ἰδεολογία, συμμερίζοντας μέχρι ἓνα ὁρισμένο σημεῖο τίς κοινὰ παραδεδομένες νόρμες καὶ τοὺς ἥδη ὑπάρχοντες θεσμούς. Αὐτὴ ἡ «σιωπηρὴ πλειοψηφία» ἀποτελεῖ τέλος τὸ στόχο κάθε ἀπόπειρας κοινωνικῆς ἐπιρροῆς: εἴτε ἡ ἀπόπειρα αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ μιὰ μειονότητα, εἴτε ἀπ' τὴν ἴδια τὴν *κυρίαρχη κοινωνικὴ ὁμάδα-πλειονότητα* (πού κατέχει

τήν εξουσία, και πού γιά λόγους ευκολίας και σαφήνειας στην ορολογία μας, θ' αποκαλούμε στο εξής: «εξουσία»).

Σύμφωνα μ' αυτή τή διαφοροποιημένη θεώρηση του κοινωνιολογικού πλαισίου πού προσδιορίζει το περιγύραμα τής διαδικασίας κοινωνικής έξιμησης, επιβάλλεται πλέον ένας ακριβέστερος όρισμός των εγκαθιδρυμένων σχέσεων ανάμεσα στους διάφορους κοινωνικούς φορείς πού συμμετέχουν στην αλληλεπίδραση. Άπ' τή μιά μεριά υπάρχουν οι σχέσεις μεταξύ μειονότητας κι «εξουσίας». Άπ' τήν άλλη, οι σχέσεις μειονότητας και «σιωπηρής πλειοψηφίας». Ύπάρχουν επίσης οι σχέσεις πού διατηρεί ή «εξουσία» μέ τή «σιωπηρή πλειοψηφία», γιά νά αναφέρουμε τίς κυριότερες (δέν πρέπει νά ξεχνάμε τίς άλλες πιθανές σχέσεις, όπως αυτές μεταξύ των διάφορων μειονοτήτων, μεταξύ των κοινωνικών ομάδων πού απαρτίζουν τή «σιωπηρή πλειοψηφία», καθώς κι αυτές πού υπάρχουν ανάμεσα στους διάφορους φορείς τής άρχουσας ιδεολογίας και πού σχηματικά αποκαλούμε «εξουσία»).

Γιά ν' αποφυγούμε όμως μιά άσκοπη συσκότιση του κειμένου μας, θά περιοριστούμε έδω στις τρείς πρώτες θεμελιώδεις σχέσεις πού διακρίνουν το κοινωνιολογικό πανόραμα των μηχανισμών διευθέτησης τής κοινωνικής έπιρροής: τή σχέση πού συνδέει μειονότητα μέ «εξουσία», αυτή πού υφίσταται μεταξύ μειονότητας και «σιωπηρής πλειοψηφίας», και τέλος τή σχέση τής «εξουσίας» μέ τήν ίδια «σιωπηρή πλειοψηφία». Στίς υπόλοιπες θ' αναφερθούμε μόνο όταν άπαιτεί κάτι τέτοιο ή κατανόηση τής πειραματικής μας προσέγγισης.

—Ή σχέση πού εγκαθιδρύει ή μειονότητα άπέναντι στην «εξουσία» είναι μιά σχέση καθαρά *ανταγωνιστική*: καθάνας άπ' τους δύο κοινωνικούς φορείς έπιχειρεί, στην άπόπειρά του νά διαδώσει τους κοινωνικούς του κανόνες, νά παρεμβάλει τήν όμαλή λειτουργία του άλλου και νά εξουδετερώσει τήν άσύμφορη—γιά τον ίδιο—δράση του. Βασίζόμενοι στό προηγούμενα πειραματικά δεδομένα, μπορούμε νά θεωρήσουμε ότι ή σχέση αυτή χαρακτηρίζεται κυρίως άπ' τή σταθερότητα συμπεριφοράς τής μειονότητας: είναι ή μόνη στρατηγική κοινωνικής έπιρροής πού είναι έγγυημένο ότι σέ μιά μειονότητα θά θεωρηθεί (άπ' τά ύποκείμενα: δηλαδή άπ' τή «σιωπηρή πλειοψηφία») σά μιά έναλλακτική λύση στό ήδη θεσπισμένα άπ' τήν «εξουσία».

—Ή σχέση τής μειονότητας μέ τή «σιωπηρή πλειοψηφία» είναι, άντίθετα, μιά σχέση *κοινωνικής έπιρροής* πού χαρακτηρίζεται άπ' τή διαπραγμάτευση των συγκρούσεων στην όποία προβαίνει συγκεκριμένα αυτή ή μειονότητα. Ή εύλυγιστη ή άκαμπτη διευθέτηση των συγκρούσεων πού εμφανίζονται μεταξύ τής μειονότητας και τής «σιωπηρής πλειοψηφίας», προσδιορίζει μέ τρόπο θεμελιώδη τήν έκβαση τής αλληλεπίδρασης τής κοινωνικής έπιρροής.

Όσο γιά τή σχέση τής «εξουσίας» μέ τή «σιωπη-

ρή πλειοψηφία», πρόκειται γιά μιά σχέση εξουσίας. Συνίσταται στην *έπιβολή* του συστήματος αξιών και των θεσμών τής άρχουσας κοινωνικής ομάδας, σ' αυτή τή «σιωπηρή πλειοψηφία». Δέ σημαίνει όμως ότι ή κοινωνική έπιρροή άπείχε παντελώς άπ' αυτή τή σχέση: ή λειτουργία τής *(άρχουσας)* ιδεολογίας δέν άπαιτεί άναγκαστικά τήν προσφυγή σέ μιά στυγνή καταπίεση: διάφορες μορφολογικές διαπραγματεύσεις, καθώς και άλλα διεισδυτικά ή έπιτιθικά μέσα άλλοτρίωσης (Althusser, 1976· Franklín, 1975) βρίσκουν μ' ευκολία τή θέση τους έδω.

Μιά τελευταία παρατήρηση προτού περάσουμε στην άποκλειστικά πειραματική πλευρά τής προσέγγισης μας. Θέλουμε ν' αναφέρουμε μιά κριτική πού άπεύθυναν όρισμένοι στις συγκεκριμένες μας έρευνες πάνω στη διαπραγμάτευση των συγκρούσεων άπ' τίς μειονότητες: κριτική πού ύποστηρίξε ότι τό φαινόμενο διαπραγμάτευσης είναι ένα καθαρά πολιτιστικό φαινόμενο... Όπως τονίσαμε και προηγούμενα, ένα άποτέλεσμα πού βρίσκαμε συστηματικά—τόσο έμεις, όσο κι ό G. Mugny—στό πειράματά μας, ήταν ή σχετική «ύπεροχή» τής εύλυγισίας διαπραγμάτευσης ως πρός τήν έπίδραση πού είχε πάνω στη γνώμη των ύποκειμένων μας. Σύμφωνα μέ τους έπικριτές μας αυτούς, τό γεγονός αυτό έπρεπε ν' αποδοθεί στην ιδιονομία του δείγματος πού χρησιμοποιούσαμε στους πειραματισμούς μας. Μάς θέσανε μ' άλλα λόγια τό έρώτημα: «Κατά πόσο ή διαπραγμάτευση των συγκρούσεων, κι α fortiori ή εύλυγιστη έκδοχή τής, δέν άποτελεί παρά τή συνέπεια τής έλβετικής παράδοσης (τά περισσότερα πειράματά μας έγιναν στην Έλβετία...) πού εύνοει τήν *Κοινωνική Συμφωνία*;».

Ένας τρόπος έπίλυσης αυτού του διλήμματος (δσο κι αν ήμαστε πεισμένοι γιά τό έσφαλμένο αυτής τής «κριτικής») ήταν νά πληθύνουμε τίς έρευνες μας (τακτική πού χαρακτηρίζει μιά *θετικιστική* άντίληψη γιά τίς κοινωνικές έπιστήμες) προσπαθώντας νά έπιβεβαιώσουμε όσο τό δυνατό περισσότερες φορές τό πειραματικό μας ύπόδειγμα. Προτιμήσαμε όμως νά προσφύγουμε σέ μιά άλλη, «κομψότερη», μέθοδο στην άπόδειξη κι έδραϊωση τής όρθότητας του σκεπτικού μας: μέθοδο πού είχε έπιπλέον τό πλεονέκτημα νά χτυπήσει τό «κακό» (δν «κακό» υπάρχει) στό ρίζα του. Έπιχειρήσαμε δηλαδή νά *σπάσουμε* αυτό τό έπακόλουθο τής διαπραγμάτευσης των συγκρούσεων άπ' τίς μειονότητες, πιστεύοντας ότι κάτι τέτοιο θά συνέτεινε θετικά στην πληρέστερη κατανόηση των μηχανισμών διευθέτησης αυτού του φαινομένου.

Σέ μιά πρώτη φάση θά δώσουμε λοιπόν γιά παράδειγμα δύο πειράματα μέ τά όποια έπιχειρήσαμε νά φτάσουμε σ' αυτό τό άποτέλεσμα. Εισάγοντας όμως τίς δια-ομαδικές σχέσεις και τή λειτουργία τής ιδεολογίας στη διαδικασία τής κοινωνικής έπιρροής μέ πειραματικούς χειρισμούς πού έπικαλούν-

ταν τό συντελεστή τῶν δια-ατομικῶν σχέσεων. Πρόκειται δηλαδή γιά δύο πειράματα γιά τά ὁποῖα μπορούμε νά πούμε α posteriori ὅτι ἀποτελοῦν ἕνα μεταβατικό στάδιο στή συλλογιστική μας ὡς πρός τά ἐπίπεδα ἀνάληψης καί τήν κοινωνιοψυχολογική τους διάρθρωση: γιά τόν ἀπλούστατο λόγο ὅτι δέν ἀποκοτῶν τήν πλήρη σημασία τους παρά σέ συνάρτηση μέ μεταγενέστερες ἐργασίες μας ὅπου διακρίνονται σαφέστερα οἱ προσπάθειές μας νά χειριστοῦμε, ἄμεσα πιά, τό τρίτο καί τέταρτο ἐπίπεδο ἀνάληψης.

—«Ὅπου ἡ ἀκαμψία τῆς μειονότητας στή διαπραγμάτευση τῶν συγκρούσεων δέ συντείνει στήν ἀποτυχία τῆς ἀπόπειρας κοινωνικῆς ἐπιρροῆς» (Papastamou, 1979).

Χάρη στό διευρυμένο κοινωνιολογικό πλαίσιο τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς πού προτεῖναμε καί περιγράψαμε συνοπτικά πῶς πάντοτε, θελήσαμε, σ' ἕνα πρῶτο πείραμα, νά μεταβάλουμε τίς κοινωνικές περιστάσεις πού εἰσαγάγαμε μέχρι τώρα στούς πειραματισμούς μας. Ἀναρωτήθηκαμε, πῶς συγκεκριμένα, ἂν αὐτή ἡ ἐιδική στρατηγική κοινωνικῆς ἐπιρροῆς τῶν μειονοτήτων λειτουργεῖ πάντοτε μέ τόν ἴδιο τρόπο, ἀκόμα κι ὅταν ἡ διαδικασία ἐπιρροῆς ἐγγράφεται σέ διαφορετικό κοινωνικό πλαίσιο. Ὅταν, γιά παράδειγμα, δύο μειονότητες ἐξασκοῦν ταυτόχρονα τήν ἐπιρροή τους.

Μιά ἔρευνα τῶν Moscovici καί Lage πού ἀναφέρει ὁ πρῶτος σ' ἕνα ἄρθρο του (Moscovici, 1972), ἀφήνει νά ἐννοηθεῖ ὅτι δέν πρέπει νά συμβαίνει κάτι τέτοιο: τοῦλάχιστον ὅσο ἀφορᾷ τή διευθέτησή τῆς λειτουργίας τῆς σταθερότητας συμπεριφορᾶς. Οἱ ἔρευνητές μετέβαλαν σ' αὐτό τὸ πείραμα τόν ἀριθμό τῶν πειραματικῶν συνεργῶν πού ἐπαιζαν τὸ ρόλο τῆς μειονότητας, καί μελέτησαν τήν ἐπίδραση αὐτῆς τῆς ἀνεξάρτητης μεταβλητῆς ὡς πρός τόν ἀντίτυπο τῆς στή γνώμη τῶν ὑποκειμένων. Φάνηκε λοιπόν ὅτι στήν πειραματική συνθήκη στήν ὁποία δύο πειραματικοὶ συνεργοὶ διέδιδαν τίς νόρμες τῆς μειονότητας, ἡ προκαλούμενη ἐπιρροή ἦταν σημαντικότερη ἀπ' τήν ἐπιρροή πού ἐπέφερε ἡ συνθήκη ὅπου μόνο ἕνας πειραματικὸς συνεργὸς ἦταν φορέας τοῦ συστήματος ἀξιών τῆς μειονότητας.

Στό δικό μας πείραμα λοιπόν, μεταβάλαμε τόν ἀριθμὸ τῶν μειονοτήτων. Σέ μιά περίπτωση ἀποδίνουμε, ὡς συνήθως, τὸ κείμενο πού διάβασαν τὰ ὑποκείμενα (καί πού ἀναφερόταν στή μὸλυνση τῆς ἀτμόσφαιρας) σέ μιά μειονότητα. Στὴν ἄλλη περίπτωση, ὅμως, ἀποδίνουμε τὸ ἴδιο κείμενο (πράγμα πού ἐγγυόταν ἀκριβῶς τὴν ἴδια σταθερότητα συμπεριφορᾶς καί στίς δύο αὐτές πειραματικές συνθήκες) σέ δύο ξεχωριστές μειονότητες. Πρέπει νά ἐπισημάνουμε ἐδῶ ὅτι δέν μεταβάλαμε τὸν ἀριθμὸ τῶν πειραματικῶν συνεργῶν (πράγμα πού θά ἦταν ἄλλωστε κάπως δύσκολο...: τὸ «μῆνυμα» τῆς μειονό-

τητας βρισκόταν στό κείμενο ὅπως καί στίς προηγούμενες ἐρευνές μας· σέ καμιά ἀπ' αὐτές δέ χρησιμοποιοῦσαμε τὴ μέθοδο τῶν πειραματικῶν συνεργῶν). Στὴν ἐπιλογή μας γι' αὐτὸν τὸν τρόπο πειραματικοῦ χειρισμοῦ τῆς ἀνεξάρτητης μεταβλητῆς μας, μπορούμε νά δώσουμε δύο ἐξηγήσεις. Ἡ πρώτη εἶναι ὅτι αὐτὸ πού προσδίδει σέ μιά κοινωνική ὄντοτητα τὸ χαρακτῆρα τῆς μειονότητας εἶναι τὸ σύστημα ἀξιών πού διαδίδει, κι ὅχι ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν τῆς· ἡ δευτέρα βρίσκεται σέ ὁρισμένες ἐργασίες πάνω στό μέγεθος μιᾶς πηγῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς πού ἐδείξαν (Wilder, 1977) ὅτι: «οἱ μηχανισμοὶ κοινωνικῆς ἐπιρροῆς δέν ἐξαρτῶνται ἀπλά καί μόνο ἀπ' τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀτόμων πού ἐξασκοῦν μιά ἐπιρροή, ἀλλὰ κυρίως ἀπ' τίς παραστάσεις πού δημιουργοῦν τὰ ὑποκείμενα ἀναφορικά μέ τίς σχέσεις πού ὑπάρχουν ἀνάμεσα στὰ ἄτομα αὐτά»...

Ὅσο γιά τ' ἀποτελέσματα αὐτοῦ τοῦ πειράματος, μᾶς φαίνονται σαφῆ: Ὅταν μόνον μιά μειονότητα ἐξασκεῖ τήν ἐπιρροή της, ἡ εὐλύγισιά της στή διαπραγμάτευση τῶν συγκρούσεων ἔχει θετικότερο ἀντίτυπο στή γνώμη πού ὑποστηρίζει ἡ «σιωπηρὴ πλειοψηφία», ἀπ' ὅ,τι μιά ἀκαμψία στή διαπραγμάτευση. Ὅταν ὁμως δύο μειονότητες ἐξασκοῦν ταυτόχρονα τήν ἐπιρροή τους, τὰ πράγματα εἶναι διαφορετικά. Ἀκόμα κι ὅταν δειχνόνται ἀκαμπτες στίς διαπραγματεύσεις τους, ἡ ἐπίδρασή τους στή «σιωπηρὴ πλειοψηφία» παραμένει τὸ ἴδιο σημαντικὸ ὅσο κι ὅταν δειχνόμουν πῶς εὐλύγιστες στήν ἀντιμέτωπιση τῶν συγκρούσεων.

Κατορθώσαμε δηλαδή νά «σπάσουμε» τὸ συνηθισμένο ἐπακόλουθο τῆς διαπραγμάτευσης... Ἀρκοῦσε γι' αὐτὸ νά μεταβάλουμε ἀπλά καί μόνον τίς κοινωνικές περιστάσεις μέσα στίς ὁποῖες ἐγγράφεται ἡ ἀλληλεπίδραση τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς. Τὸ γεγονός ἐξάλλου ὅτι τὸ δείγμα πού χρησιμοποιήσαμε σ' αὐτὸ τὸ πείραμα ἦταν πανομοιότυπο μέ τὰ προηγούμενα, χωρίς ν' ἀναγκαστοῦμε ν' ἀλλάξουμε πολιτιστικὸ πλαίσιο (διενεργήσαμε κι αὐτὴ μας τὴν ἔρευνα στήν Ἑλβετία...), κάνει προβληματικὴ τὴν ἐρμηνεία πού μᾶς προτεῖναν γιά νὰ ἐξηγήσουμε τὰ φαινόμενα τῆς διαπραγμάτευσης τῶν συγκρούσεων ἀπ' τίς μειονότητες...

—«Συνεργασία κι ἀνταγωνισμὸς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς τῶν μειονοτήτων» (Papastamou, ΕΚΕ, πρὸς ἐκδόση).

Ἐνα δεύτερο πείραμα (πού ἀναφέρεται κι αὐτὸ στή μὸλυνση τῆς ἀτμόσφαιρας) πραγματοποιήθηκε αὐτὴ τὴ φορά στήν Ἑλλάδα. Θελήσαμε, μ' αὐτὸ, νά κατανοήσουμε καλύτερα τὸ φαινόμενο πού προκαλέσαμε στήν προηγούμενη ἔρευνα. Ποιὸς ἦταν ὁ κοινωνιοψυχολογικὸς μηχανισμὸς πού στάθηκε ὑπεύθυνος γιὰ τὴ διαφορετικὴ διευθέτηση τῶν διαπραγματεύσεων τῶν συγκρούσεων ἀπ' τίς μειονότητες πού ἦρθαν στήν ἐπιφάνεια; Ἡ τροποποίηση τοῦ κοινωνικοῦ πλαισίου μέσα στό ὁποῖο ἐγγράφε-

ται ή άλληλεπίδραση της κοινωνικής επιρροής άρ-
κει νά έρμηνεύσει από μόνη της τά πρωτοφανέρωτα
θετικά άποτελέσματα της άκαμψίας όταν δύο μειο-
νόητες έξασκοϋν ταυτόχρονα την επιρροή τους;

Διατηρήσαμε λοιπόν σταθερή την *πολλαπλότητα*
της διαδικασίας κοινωνικής επιρροής των μειονο-
τήτων, αλλά διασαφήνισαμε επίσης—πράγμα πού
δέν κάναμε προηγουμένως—τίς διαφορετικές σχέ-
σεις πού ύπήρχαν ανάμεσα σ' αυτές τίς δύο μειονό-
τητες. Πληροφορούσαμε πιδ συγκεκριμένα τά ύπο-
κείμενα ότι οι δύο μειονότητες («πού καθεμιά τους
είχε συντάξει από ένα κείμενο» πάνω στό θέμα της
μόλυνσης της ατμόσφαιρας) συνεργάζόντουσαν με-
ταξύ τους ή βρισκόντουσαν σέ ανταγωνισμό. Έξα-
κολουθήσαμε δηλαδή νά περιορίζουμε τόν πειρα-
ματικό χειρισμό μας στό δύο πρώτα επίπεδα κοι-
νωσιοψυχολογικής άνάλυσης. Βρισκόμαστε όμως
αυτή τή φορά πιδ κοντά στό τρίτο επίπεδο, γιατί έ-
πιχειρούμε (όσο συμβολικά κι άν γίνεται κάτι τέ-
τοιο) νά εισαγάγουμε τό χειρισμό των μεταβλητών
μας στό πείραμα αυτό, μέσω των δια-ομαδικών
σχέσεων.

Αυτό πού βγαίνει άπ' την έρευνά μας είναι ότι ή
άκαμψία στη διαπραγμάτευση προκαλεί, έν γίνει,
μεγαλύτερη επίδραση άπ' ό,τι μιά εύλγιστη δια-
πραγμάτευση των συγκρούσεων. Γιά άλλη μιά φο-
ρά βρισκόμαστε μπροστά στό άδιώφευτο πλέον
γεγονός της μή-γενίκευσης των «ιδιών» χαρακτηρι-
στικών της μιάς ή της άλλης μορφής διαπραγμά-
τευσης των συγκρούσεων. Έχουμε όμως έδω ένα
άκόμα συμπληρωματικό στοιχείο. Ένώ στην προη-
γόμενη έρευνα ή ταυτόχρονη έξάσκηση κοινωνι-
κής επιρροής από δύο μειονότητες έπέφερε μιά ά-
διαφοροποίηση ως πρός των αντίτυπο των μειονο-
τήτων στη γνώμη της «σιωπητής πλειονότητας» (ά-
νεξάρτητα άπ' την εύλογισία ή την άκαμψία πού
χαρακτηρίζει τή δράση τους), έχουμε έδω μιά πλη-
ρη άναστροφή του «συνηθισμένου» μέχρι τώρα φαι-
νομένου διαπραγμάτευσης... Σέ τί όφείλεται αυτό;
Στην άλλαγή του πολιτιστικού πλαισίου στο όποιο
διεξάγεται αυτή τή φορά ό πειραματισμός μας; Ή
στην άμεση καί ρητή πληροφόρηση των ύποκειμέ-
νων άναφορικά με τίς διατηρητέες σχέσεις μεταξύ
των δύο μειονοτήτων-πηγών κοινωνικής επιρροής;

Έχουμε λόγους νά θεωρούμε ότι ή δεύτερη έρμην-
εία πλησιάζει περισσότερο στην πραγματικότητα.
Μεταξύ των άλλων, τίς έργασίες του Wilder (1977)
πού δείχνουν ότι οι μηχανισμοί κοινωνικής επιρ-
ροής διευθετούνται σ' ένα μεγάλο μέρος τους από
τίς παραστάσεις των ύποκειμένων γιά τίς σχέσεις
πού διατηρούν μεταξύ τους οι πηγές της. Χωρίς νά
σημαίνει βέβαια αυτό ότι συμμερίζομαστε την άπο-
ψη πώς τά φαινόμενα της κοινωνικής επιρροής έ-
ξαρτώνται σχεδόν άποκλειστικά από ένδο-ατομι-
κούς καί δια-ατομικούς συντελεστές (παρεξήγηση
στην όποια μπορεί νά όδηγήσει ή άναφορά μας

στόν όρο *παραστάσεις*· πού στην καλύτερη περί-
πτωση παραπέμπει στό δεύτερο, δια-ατομικό έπί-
πεδο κοινωνιοψυχολογικής άνάλυσης). Πιστεύου-
με ότι ή έρευνα πού θ' άκολουθήσει καί πού εισάγει
άμεσα πιά την ιδεολογία (στον πειραματισμό μας)
σά θεμελιώδη συντελεστή διευθέτησης των φαινο-
μένων κοινωνικής επιρροής των μειονοτήτων, θά
δικαιώσει αυτή μας την άντίληψη.

Πρέπει όμως, κι επιβάλλεται, νά έπιστημόνουμε
επίσης πώς άν καί τό γεγονός ότι ξεφυγάμε σ' αυτό
τό πείραμα άπ' την έλβετική παραδοσιακή «οϋδε-
τερότητα» δέ μπορεί από μόνο του νά έρμηνεύσει
τά άποτελέσματα μας (γιατί τότε πώς εξηγούνται τά
φαινόμενα πού έβγαλε στην έπιφάνεια ή προηγού-
μενη έρευνα;), δέν παύει ν' άποτελεί πολύτιμο έν-
δεικτικό στοιχείο της καθοριστικής επέμβασης της
ιδεολογίας στις διαδικασίες κοινωνικής επιρροής
ειδικότερα, καί στην κοινωνική ψυχολογία γενικό-
τερα. Ύπογραμμίζει με άλλα λόγια τή *σχετικότητα*
της εύρηματικής κι άντικειμενικής άξίας των δια-
φόρων στρατηγικών επιρροής των μειονοτήτων.
Πράγμα πού γιά την Παραδοσιακή Κοινωνική Ψυ-
χολογία άντιμετωπίζεται σά βασικό μειονέκτημα
της προσπάθειας δικαίωσης μιάς θεωρίας· αλλά
πού γιά τους ύποστηρικτές της *Κοινωνιοψυχολο-
γίας*—κι άνήκουμε σ' αυτή την κατηγορία έρευνη-
τών—άποτελεί μιά άπ' τίς βασικότερες προσφορές
της πειραματικής διερεύνησης στην έδραίωση των
θεωρητικών προϋποθέσεων ενός μοντέλου.

—«Όταν ή εύλογισία μιάς μειονότητας στή δια-
πραγμάτευση των συγκρούσεων, άποτελεί κίνδυνο
γιά τή διάδοση ενός νέου κοινωνικού συστήματος
άξιών: Ψυχολογικοποίηση, άλλοτριωτική λειτουργ-
γία της (άρχουσας) ιδεολογίας» (Papastamou, 1979).

Φαίνεται πλέον ξεκάθαρα ότι είναι άδύνατο νά
περιορίσουμε τή διαπραγμάτευση των μειονοτήτων
—καί κατά συνέπεια τή θεωρητική καί πειραματι-
κή της προσέγγιση—άλλά καί μόνο στις δια-προ-
σωπικές σχέσεις, όπως πιστεύαμε στό ξεκίνημα
των έργασιών μας. Φαίνεται άντίθετα ότι ή λειτουρ-
γία της καθορίζεται κυρίως άπ' τίς κοινωνικές περι-
στάσεις κι άπ' τίς δια-ομαδικές σχέσεις πού δι-
μιουργούνται στή διάρκεια της κοινωνικής άλληλε-
πίδρασης. Κι ό,τι, τέλος, αυτή ή διαπραγμάτευση
των συγκρούσεων άπ' τίς μειονότητες παίρνει δια-
φορετικές σημασίες άνάλογα με τίς κινητοποιούμε-
νες ιδεολογικές διευθετήσεις.

Επιβάλλεται, μ' άλλα λόγια, νά δοϋμε πώς θά
μπορέσουμε νά «σπάσουμε» τό συνηθισμένο πειρα-
ματικό έπακόλουθο της διαπραγμάτευσης, χωρίς
ν' αναγκαστούμε νά προσφύγουμε σέ μιά μεταβολή
των κοινωνικών περιστάσεων μέσα στις όποιες ά-
νελίσσεται ή διαδικασία κοινωνικής επιρροής, καί
χωρίς νά είμαστε ύποχρεωμένοι νά έπεμβαίνουμε έ-
νεργά στις πιθανές δια-ομαδικές σχέσεις πού άνα-
πτύσσονται ανάμεσα στους διάφορους φορείς κι

ἐκφραστὲς τοῦ συστήματος ἀξιών μιᾶς ἢ περισσό-
τερον μειονοτήτων.

Ἀναφερόμενοι στὶς δύο τελευταῖες ἔρευνες ὑπο-
θέσαμε, εἰδικότερα, ὅτι ἂν ἡ ἀκαμψία μιᾶς ἢ περισ-
σότερης μειονότητας ὀδηγεῖ τὰ ὑποκείμενα νὰ δη-
μιουργοῦν μιὰ «ἀρνητική» εἰκόνα γιὰ τὴν (τίς) πη-
γὴ(ές) κοινωνικῆς ἐπιρροῆς—φαινόμενο πού εἰδι-
κὲς μετρήσεις ἐπαληθεύουν γιὰ ὅλους τοὺς μέχρι
τώρα πειραματισμοὺς μας—, ἡ σημασία πού παίρ-
νει αὐτὴ ἡ εἰκόνα γιὰ τὰ ὑποκείμενα δὲν εἶναι πάντα
ἡ ἴδια· προκαλεῖ κατὰ συνέπεια μιὰ διαφοροποι-
μένη ἐπίδραση τῆς ἴδιας (ἀκαμπτης) στρατηγικῆς
κοινωνικῆς ἐπιρροῆς.

Ἄν ἀληθεύει ἡ πεποίθησή μας ὅτι οἱ διαφορετι-
κὲς σημασίες πού ἀποδίδονται ἀπ' τὴ «σιωπηρὴ
πλειοψηφία» (τὸ πειραματικὸ μας δῆγμα) σ' αὐτὴ
τὴν πάντα ἀρνητικὴ εἰκόνα τῆς ἀκαμψίας ὀφείλε-
ται κατὰ κύριο λόγο σὲ ἰδεολογικὲς διευθετήσεις
τῆς ἀλληλεπίδρασης κοινωνικῆς ἐπιρροῆς, θάπρε-
πε νὰ βροῦμε τὰ ἴδια ἀποτελέσματα ἀκόμα κι ὅταν
μόνο μιὰ μειονότητα ἐξασκεῖ μιὰ ἐπιρροή (διαδί-
δοντας τὸ «καινοτόμο» κοινωνικὸ σύστημα ἀξιών
της). Ἀρκεῖ νὰ λάβουμε ὑπόψη στὸν πειραματισμὸ
μας αὐτὸ τὸ συντελεστή διευθέτησης.

Σ' αὐτὸ ἀκριβῶς ἀποβλέπει ἡ τελευταία ἔρευνα
πού θὰ περιγράψουμε ἐδῶ. Ἐπιχειρήσαμε πῶς συγ-
κεκριμένα νὰ εἰσαγάγουμε σ' αὐτὸ μας τὸ πείραμα
ἓνα ἀπ' τοὺς ἰδεολογικοὺς μηχανισμοὺς πού κινη-
τοποιεῖ ἡ «ἐξουσία» γιὰ νὰ ξεπεράσει καὶ νὰ ἐξου-
δετερῶσει τὴν ἐπικίνδυνη γιὰ τὴν «ἐπικράτηση»
τῆς δράσῃ τὸν μειονότητα.

Τὸ ἰδεολογικὸ λοιπὸν μέσο ἀπόκρυψης τῆς ἀντα-
γωνιστικῆς σχέσης μεταξύ τῆς «ἐξουσίας» καὶ τῆς
μειονότητας πού ἐπικαλούμαστε ἐδῶ (γιατί τὸ θεω-
ροῦμε ἄρρηκτα συνδεδεμένο μὲ τὰ φαινόμενα πού θέ-
λουμε νὰ ἐξηγήσουμε), ἦταν ἡ διαδικασία *φυσικο-*
ποίησης στὴν ὁποία προσφεύγει πολλὲς φορές ἡ
«σιωπηρὴ πλειοψηφία» κάτω ἀπ' τὴν ἐπήρεια τῆς
ἄρχουσας ἰδεολογίας.

Πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι μετὰ τὸν ὅρο «φυσικο-
ποίησι» ἀναφερόμαστε σ' ἐκεῖνο τὸ μηχανισμό πού
ἐπικαλεῖται καὶ χρησιμοποιεῖ τὸ κοινωνικὸ σύστη-
μα γιὰ ν' ἀνοσιοποιεῖ στὴν κοινωνικὴ παρέκκλι-
ση, προσπαθώντας νὰ καταστρέψει τὴν ἐγκυρότη-
τα τοῦ «μηνύματός» της. Αὐτός ὁ μηχανισμὸς στὴν
πραγματικότητα συνίσταται στὸ ν' ἀποδίδει αἰ-
τίες τῆς συμπεριφορᾶς καὶ τοῦ μηνύματος ὅσων φο-
ρέων παρεκκλίνουν κοινωνικά, σὲ σύμφυτες, ἀμε-
τάβλητες, «φυσιολογικὲς» ιδιότητες τῆς ἰδιοσυγ-
κрасίας τους. Ἐπὶτρέπει ἔτσι σὺν κοινωνικῷ σύ-
στημα νὰ μὴ παίρνει στὰ σοβαρά τὸ περιεχόμενο
μιᾶς καινοτομίας. Ὡς σημειώσαμε ἐπίσης ὅτι ἡ
διαδικασία φυσικοποίησης μπορεῖ νὰ πάρει καὶ
παίρνει, διάφορες μορφές: τὴ μορφή μιᾶς *βιολογι-*
κοποίησης, μιᾶς *ψυχολογικοποίησης*, μιᾶς *κοινο-*
νολογικοποίησης, ἢ ἀκόμα καὶ μιᾶς *κοινωνιοψυ-*

χολογικοποίησης... Τὰ καθημερινὰ παραδείγματα
παρόμοιων φαινομένων δὲν εἶναι καὶ τόσο σπάνια:
«αὐτὸς εἶναι μαύρος...», «γυναίκα...», «τρελ-
λός...», «συνδικαλιστής...», κτλ. Δὲ χρειάζεται
λοιπὸν νὰ ἐπιμεινόμενους περισσότερο γιὰ ν' ἀποδει-
ξοῦμε τὴν ἀληθοφάνειά τους.

Στὰ δύο τελευταῖα πειράματα ἐπιχειρήσαμε, ὅ-
πως ἔγινε φανερό, νὰ μειώσουμε στὸ ἐλάχιστο τὸν
κίνδυνο μιᾶς τέτοιας διαδικασίας. Ἀποδίδαμε δη-
λαδὴ τὸ κείμενο σὲ δύο διαφορετικὲς μειονότητες
ἔτσι ὥστε νὰ ἐμποδίσουμε—ὅσο κάτι τέτοιο εἶναι
δυνατό—τὰ ὑποκείμενα νὰ ἐξηγήσουν τὸν περιθω-
ριακὸ του χαρακτῆρα μὲ προσωπικὲς, σύμφυτες ἰ-
διότητες τὸν συγγραφῶν του. Ποιὸς ἦταν ὁ πειρα-
ματικὸς χειρισμὸς τὸν ὁποῖο προσφύγαμε γιὰ νὰ
ὀλοποιήσουμε αὐτὸν τὸν ἰδεολογικὸ μηχανισμό;

Τὰ ὑποκείμενα διάβαζαν ἓνα κείμενο (τὸ ἴδιο μὲ
αὐτὸ πού χρησιμοποιήσαμε στὰ προηγούμενα πει-
ράματά μας) τὸ ὁποῖο ἀποδίδαμε σὲ μιὰ μειονότη-
τα. Ἀνάλογα μὲ τὶς πειραματικὲς συνθήκες, ἄλλο-
τε ἦταν εὐλύγιστο στὴ διαπραγμάτευση τὸν συγ-
κρουσέων, κι ἄλλοτε ἀκαμπτο. Λίγο πρὶν τὰ ὑπο-
κείμενά μας ἀρχίσουν νὰ διαβάζουν τὸ κείμενο πού
τοὺς ἀντιστοιχοῦσε, τοὺς ἐξηγοῦσαμε ὅτι κατὰ τὴ
διάρκεια τῆς ἀνγνώσης ἔπρεπε νὰ προσδιορίσουν
τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς προσωπικότητας τὸν με-
λὼν αὐτῆς τῆς μειονότητας πού εἶχαν συντάξει τὸ
κείμενο (συνθήκη *ψυχολογικοποίησης*)· ἡ ὅτι ἔπρε-
πε νὰ ἐπισημάνουν τὶς κεντρικὲς ιδέες πού ἐξέφρα-
ζε τὸ κείμενο αὐτὸ (συνθήκη *μὴ-ψυχολογικοποίη-*
σης).

Ὅταν ἀναγκάσαμε τὰ ὑποκείμενα νὰ *ψυχολογι-*
κοποιήσουν, παρατηρήσαμε μιὰ γενικὴ μείωση τῆς
ἐπιρροῆς πού εἶχε ἡ μειονότητα στὴ γνώμη τους.
Ἀντίθετα, ὅταν τὰ ὑποκείμενα δὲν ἦταν ὑποχρεω-
μένα νὰ προστρέξουν σὲ μιὰ τέτοια διαδικασία *ψυ-*
χολογικοποίησης γιὰ νὰ ἐρμηνεύσουν τὴν περιθω-
ριακότητα ἐνὸς μηνύματος, ἡ ἐπίδραση τῆς μειονό-
τητας πού διαδίδει τὸ μήνυμα αὐτὸ εἶναι αἰσθητὰ
πῶς σημαντικὴ. Βλέπουμε δηλαδὴ ὅτι, ὅπως τόχαμε
υποθέσει, ἡ *ψυχολογικοποίησις* ἀποτελεῖ σοβαρὸ
ἐμπόδιο στὴν ὁμαλὴ διάδοση μιᾶς καινούργιας
νόρμας πού πᾶει ἐναντία στὰ κοινὰ παραδεγμένα.

Ὅσο γιὰ τὶς ἐπιπτώσεις τῆς *ψυχολογικοποίησης*
στὴ λειτουργία τοῦ μηχανισμοῦ τῆς διαπραγμάτευ-
σης τὸν συγκρούσεων ἀπ' τὶς μειονότητες, ἀποδεί-
χθηκαν ἰδιαίτερα ἐντονες καὶ καθοριστικὲς. Στὶς
συνθήκες *μὴ-ψυχολογικοποίησης* πρῶτα, πού μπο-
ροῦμε νὰ συγκρίνουμε μὲ τὶς προηγούμενες ἔρευνες
ὅπου μόνο μιὰ μειονότητα ἄσκούσε τὴν ἐπιρροή
της, ἀντιμετωπίζουμε τὸ ἴδιο γνωστὸ φαινόμενο: ἡ
ἀκαμψία διαπραγμάτευσης παρεμποδίζει αἰσθητὰ
τὴ διάδοση τοῦ συστήματος ἀξιών τῆς μειονότη-
τας, συγκριτικὰ μὲ μιὰ εὐλύγισια στὴ διαπραγμά-
τευση πού φαίνεται ὅτι διευκολύνει μάλλον μιὰ τέ-
τοια διάδοση. Τὰ πράγματα εἶναι τελείως διαφορε-

τικά όμως, στίς συνθήκες ψυχολογικοποίησης. "Οχι μόνο ή γενική έπιρροή τής μειονότητας στή γνώμη τής «σιωπηρής πλειοψηφίας» μειώνεται σημαντικά όταν τά μέλη αυτής τής τελευταίας προβαίνουν στην έρμηνεία του κοινοτόμου μηνύματος—άποδίδοντας το στά σύμφωτα χαρακτηριστικά τών συγγραφέων του—άλλά επιπλέον ή μείωση αυτή φαίνεται νά προέρχεται κυρίως από τήν εύλυγισία τής μειονότητας στή διαπραγμάτευση τών συγκρούσεων (πού προκαλεί στή διάρκεια τής κοινωνικής αλληλεπίδρασης τό γεγονός ότι υποστηρίζεται μιά αντίφατική, ως πρός τίς θεσπισμένες άρχές, άποψη).

Γιά νά γίνουμε σαφέστεροι, πρέπει νά έπιμείνουμε στό γεγονός ότι ή ψυχολογικοποίηση έπιφέρει μιά έξίσωση κοινωνικής έπιρροής μεταξύ τών δύο μορφών διαπραγμάτευσης τών συγκρούσεων. "Η σύγκριση τών πειραματικών συνθηκών αναφορικά μέ τόν αντίτυπο τής μειονότητας στή γνώμη τών μελών (υποκειμένων) τής «σιωπηρής πλειοψηφίας», διασαφηνίζει περισσότερο τήν κατάσταση.

Συγκεκριμένα, ή διαδικασία ψυχολογικοποίησης φαίνεται νά μή δρά μέ τρόπο καθοριστικό στή λειτουργία τής άκαμπτής έκδοχής τών διαπραγματεύσεων. "Η έπιρροή τών όποια προκαλεί παραμένει άμετάβλητη, είτε τά ύποκείμενα ψυχολογικοποιούν τό μήνυμα τής μειονότητας είτε όχι. "Η εύλυγισία όμως στή διαπραγμάτευση τών συγκρούσεων εξαρτάται αναμφίβολα άπ' αυτήν τήν ιδεολογική διευθέτηση τής κοινωνικής έπιρροής τών μειονοτήτων. Στή συνθήκη ψυχολογικοποίησης δηλαδή, παρατηρούμε ότι ο αντίτυπος αυτής τής μορφής διαπραγμάτευσης στή γνώμη τών ύποκειμένων μειώνεται σημαντικά, κι έξίσώνεται μ' αυτό πού (σχετικά χαμηλό) προκαλεί μιά μειονότητα ή όποια αντιμεταπίζει μ' άκαμψία κι άδιαλλαξία τίς συγκρούσεις μέ τή «σιωπηρή πλειοψηφία».

Φαίνεται λοιπόν ότι ή έρμηνεία του περιθωριακού χαρακτήρα του μηνύματος μιάς μειονότητας μέ όρους ψυχολογικούς (μέ όρους δηλαδή πού είναι «ίδιοι» καί σύμφωτοι τής πηγής έπιρροής) ένισχύει τή λειτουργία τής άρχουσας ιδεολογίας. Πράγμα πού κάνει τά ύποκείμενα—μέλη τής «σιωπηρής πλειοψηφίας» νά υποτιμούν τό κοινοτόμο περιεχόμενο του μηνύματος. Τά οδηγεί δηλαδή σέ μιά διαδικασία μυστικοποίησης, άπόκρυψης καί κάλυψης τής άξίας του σάν έναλλακτική κοινωνική τοποθέτηση, καί προκαλεί έτσι μιά αντιμετώπιση άρνησης ή άγνοιας του καινούργιου συστήματος άξιών πού διαδίδεται άπ' αυτήν τή μειονότητα.

4. γενικά συμπεράσματα

Στήν άρχή αυτού του άρθρου έπισημάναμε τό στόχο πού είχαμε θέσει: νά δείξουμε τήν αναγκαίο-

τητα μιάς καθαρά κοινωνιοψυχολογικής προσέγγισης όρισμένων φαινομένων πού κατά κανόνα αποτελούν τόν άποκλειστικό τομέα διερεύνησης τής Κοινωνικής Ψυχολογίας. Έπιμείναμε επίσης στό γεγονός ότι γιά νά δημιουργηθεί μιά τέτοια κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση, είναι αναγκαίο νά επιχειρηθεί μιά διάρθρωση τών επιπέδων στά όποια τοποθετούν οι κοινωνικοί ψυχολόγοι τίς έρμηνείες τους γιά τά έκάστοτε φαινόμενα πού τούς άπασχόλησαν καί τούς άπασχολούν ακόμα.

Κρίναμε σκόπιμο λοιπόν νά παρουσιάσουμε ένα μέρος άπ' τίς έρευνες πού διενεργήσαμε τελευταία πάνω στήν κοινωνική έπιρροή τών μειονοτήτων. "Οχι γιατί θεωρούμε ότι αποτελούν ύπόδειγμα μιάς διαρθρωτικής κοινωνιοψυχολογικής προσέγγισης... "Αλλά γιατί πιστεύουμε ότι αυτό τό συγκεκριμένο παράδειγμα θά μπορούσε ν' άπεικονίσει τήν αναγκαίατητα καί τή χρησιμότητα μιάς τέτοιας πορείας στίς πειραματικές καί θεωρητικές διερευνήσεις ενός κοινωνικού ψυχολόγου.

Στίς πρώτες μας έρευνες, έπιρεασμένοι άπ' τό κυρίαρχο ρεύμα τής κοινωνικής ψυχολογίας, ενδιαφερόχαμε κυρίως γιά τό πώς ένα φαινόμενο, όπως ή δράση τών μειονοτήτων, βιώνεται άπ' τά άτομα, καθώς καί ποιές ψυχολογικές αντιδράσεις μπορεί νά προκαλέσει σ' αυτά.

Βρισκόμαστε δηλαδή στό δύο πρώτα επίπεδα κοινωνιοψυχολογικής ανάλυσης: στό ένδο-ατομικό καί στό δια-ατομικό επίπεδο. "Ας υπενθυμίσουμε ότι στήν προσπαθειά του νά ξεπεράσει τό πρόβλημα πού δημιουργήθηκε σχετικά μέ τή σταθερότητα συμπεριφοράς, ο Mugny (1972-1973, 1974) πρότεινε ένα διαχωρισμό ανάμεσα στό ύψος συμπεριφοράς καί τίς μορφές διαπραγμάτευσης. Κι ότι άποφάνθηκε (βάσις μόνος σέ πειραματικά δεδομένα) ότι μόνο μιά εύλυγισία στίς διαπραγματεύσεις μιάς μειονότητας (σέ συνδυασμό μέ μιά σταθερότητα στή συμπεριφορά της) μπορεί νά τής έπιτρέψει μιά θετική επίδραση πάνω στή γνώμη τής «σιωπηρής πλειοψηφίας». Έπιχειρήσαμε μέ τή σειρά μας νά έρμηνεύσουμε τήν αντίφαση πού δημιουργήθηκε ανάμεσα στίς έρευνες αυτού του συγγραφέα καί τίς δικές μας (όπου βρήκαμε ότι μιά άκαμψία στίς διαπραγματεύσεις τών μειονοτήτων δέν προκαλεί αναγκαστικά άρνητικά άποτελέσματα).

Δείξαμε, πιά συγκεκριμένα, ότι ο καθοριστικός κοινωνιοψυχολογικός παράγοντας τής δράσης τών μειονοτήτων δέν ήταν—όπως πιστεύαμε άρχικά—ή μορφή διαπραγμάτευσης αυτή καθεαυτήν, αλλά ή *είκόνα* πού δημιουργεί στά ύποκείμενα. Παράσαμε δηλαδή από ένα καθαρά ένδο- καί δια-ατομικό επίπεδο ανάλυσης, σ' ένα μεταβατικό στάδιο όπου (δειλά στήν άρχή, σαφέστερα άργότερα) εισάγαμε τή σημαντικότητα τών δια-ομαδικών σχέσεων στή διερεύνηση τών φαινομένων τής κοινωνικής έπιρροής τών μειονοτήτων.

Ὅρισμένα προβλήματα ὅμως ἀναφορικά μέ τήν ἑρμηνεία μερικῶν πειραματικῶν γεγονότων μᾶς ὤθησαν νά εἰσαγάγουμε μέ τρόπο ἀκόμα πιά ἐκδηλο, στόν πειραματικό χειρισμό τῶν ἀνεξάρτητων μεταβλητῶν μας, αὐτή τή φορά, τίς δια-ομαδικές σχέσεις πού ὑπάρχουν μεταξύ τῶν φορέων οἱ ὁποῖοι συμμετέχουν στήν ἀλληλεπίδραση τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς. Εἶδαμε ἔτσι ὅτι δέν εἶναι οὔτε καί ἡ εἰκόνα, πού ἔχουν σχηματίσει τά μέλη τῆς «σιωπηρῆς πλειοψηφίας» γιά τή μειονότητα, αὐτό πού καθορίζει τήν ἔκβαση τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεπίδρασης, ἀλλά ἡ σημασία πού προσλαμβάνει αὐτή ἡ εἰκόνα γιά τόν κοινωνικό φορέα στόν ὁποῖο ἀπευθύνεται ἡ διάδοση τοῦ νέου συστήματος ἀξιών ἀπ' τή μειονότητα. Ἀρχίζει νά διαφαίνεται δηλαδή, ἀμυδρά εἶναι ἀλήθεια, ὁ σημαντικός ρόλος πού μπορεῖ νά παίξει ἡ λειτουργία τῆς ἰδεολογίας στά φαινόμενα πού μᾶς ἀπασχολοῦν.

Γιά νά ἐπιβεβαιώσουμε λοιπόν αὐτή τή διαίσθησή μας, ἐπιχειρήσαμε νά εἰσαγάγουμε πειραματικά σέ μιά ἔρευνα αὐτόν τό συντελεστή διευθέτησης τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς τῶν μειονοτήτων. Ἐτσι βρεθίκαμε στό τέταρτο ἐπίπεδο κοινωνιοψυχολογικῆς ἀνάλυσης.

Εἶναι σαφές ὅτι ἔχουμε ἀκόμα πολύ δρόμο νά διανύσουμε προτού φτάσουμε σέ μιά πλήρη κατανόηση (ἄν καί τῆτοιο εἶναι ποτέ ἐφικτό) ἐνός τόσο σύνθετου φαινομένου. Αὐτό πάντως πού φαίνεται σίγουρο εἶναι ὅτι δέ μπορεῖ νά μελετηθεῖ ἱκανοποιητικά (ὅπως καί κάθε ἄλλο κοινωνιοψυχολογικό φαινόμενο) χωρίς μιά διαθρωτική ἐποψη πού νά χαρακτηρίζει τήν πειραματική καί θεωρητική του προσέγγιση. Ἐνα μόνο ἐπίπεδο ἀνάλυσης δέν εἶναι σέ θέση νά ἐξηγήσει τό πᾶσιπλο καί σύνθετο μιάς κοινωνιοψυχολογικῆς διαδικασίας· καί τά τέσσερα ἐπίπεδα εἶναι ἀπαραίτητα, γιάτι καθένα ἐρμηνεύει μιά διαφορετική ὄψη τοῦ ἴδιου ἀκριβῶς φαινομένου.

Ἄς πάρουμε γιά παράδειγμα τά συμπεράσματα στά ὁποῖα μᾶς ὡδήγησαν τ' ἀποτελέσματα τῶν ἑρευνῶν πού ἐξετάζουμε στό ἄρθρο αὐτό, καί πού δέν ἀφήνουν καμιά ἀμφιβολία ὡς πρὸς τήν ἀναγκαῖότητα μιάς τέτοιας προσέγγισης στήν κοινωνική ψυχολογία.

Οἱ διαδικασίες κοινωνικῆς ἐπιρροῆς τῶν μειονοτήτων ἐγγράφονται στίς σχέσεις πού ἀναπτύσσονται ἀνάμεσα στίς ὁμάδες οἱ ὁποῖες κατέχουν διαφορετικές κοινωνικές θέσεις. Γιά νά δικαιολογηθοῦν καί νά ἐξηγηθοῦν αὐτές οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στίς ὁμάδες, διαδίδονται διάφορες ἰδεολογικές παραστάσεις στή «σιωπηρῆ πλειοψηφία» (πού ἄς τό ὑπενθυμίσουμε, μέχρι ἕνα ὁρισμένο σημεῖο τίς ἀποδέχεται). Πρόκειται γιά κοινωνικοῦς κανόνες πού καθορίζουν τήν ἀνέλιξη τῶν σχέσεων κοινωνικῆς ἐπιρροῆς. Οἱ περιστάσεις, πάλι, μέσα στίς ὁποῖες ἐξασκοῦν τήν ἐπιρροή τους οἱ μειονότητες δέν εἶναι

ξένες πρὸς τίς ὑπόλοιπες σχέσεις· παίρνουν τήν σημασία τους μέσα ἀπό σχέσεις ἐξουσίας καί κοινωνικῶν ἀνταγωνισμῶν· ἐνῶ οἱ νόρμες ἰδεολογικῆς ὕφης (ὅπως ἡ φυσικοποίηση τῆς κοινωνικῆς παρέκκλισης) προσανατολίζουν καθοριστικά τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἡ «σιωπηρῆ πλειοψηφία» ἀνταλαμβάνει τίς μειονότητες. Συγκεκριμένα, φάνηκε ὅτι ἡ κοινωνική νόρμα φυσικοποίησης εἶναι ἀπαραίτητη γιά τήν ἑρμηνεία τῆς κανονικότητας μέ τήν ὁποία ἐμφανίζονται τά γνωστά φαινόμενα τῆς ἀκαμψίας τῶν μειονοτήτων στή συμπεριφορά τους. Ἀπέναντι σέ τέτοιες μορφές διαπραγμάτευσης, ἡ «σιωπηρῆ πλειοψηφία» ἔχει τήν τάση νά διοργανώνει τίς παραστάσεις της μέ ἐπικέντρο τό μπλοκάρισμα τῶν διαπραγματεύσεων, καί νά τό ἀποδίδει σέ σύμφυτες ἰδιότητες τῆς πηγῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς.

Τά ἴδια κοινωνιοψυχολογικά φαινόμενα πού ἀπορρέουν ἀπ' αὐτές τίς ἐρμηνεες ὑποδηλώνουν μιά συνεχή διαλεκτική ἀνάμεσα στά διάφορα ἐπίπεδα ἀνάλυσης. Ὅχι μόνο τό καθένα ἀπ' αὐτά ἔχει λόγο ὕπαρξης, ἀλλά ἐπιβάλλεται καί μιά διάρθρωση μεταξύ τους. Μόνο τότε μπορούμε ν' ἀντιληφθοῦμε τή συνθετότητα πού διέπει τά φαινόμενα τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς τῶν μειονοτήτων· ἀκριβῶς γιάτι αὐτή ἔγκειται στίς πολλαπλές διασυνδέσεις μεταξύ τῶν ἐνδο-ατομικῶν, δια-ατομικῶν, δια-ομαδικῶν καί ἰδεολογικῶν συντελεστῶν διευθέτησης τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεπίδρασης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Althusser, L. (1976). *Positions*, Editions Sociales, Paris.
- Asch, S.E. (1956), «Studies on Independence and Conformity: A Minority of One against a Unanimous Majority», *Psychological Monographs*, 70, 416.
- Bales, R.F. (1955), «Adaptive and Integrative Changes as Sources of Strain in Social Systems», in Hare, A.P., Borgatta, E.F., Bales, R. F. (eds), *Small Groups: Studies in Social Interaction*, New York, Knopf, 127-131.
- Bonacich, P. (1976), «Secrecy and Solidarity», *Sociometry*, 39, 3, 200-208.
- Back, K.W., Davis, K.E. (1965), «Some Personal and Situational Factors Relevant to the Consistency and Prediction of Conforming Behaviors», *Sociometry*, 28, 227-240.
- Di Vesta, F.J. (1959), «Effect of Changes in Self-esteem upon Impulsiveness and Deliberation in Making Judgements», *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 58, 348-356.
- Doise, W. (1976), *L'articulation psychosociologique et les relations entre groupes*, Bruxelles, De Boeck.
- Doise, W. (1978), «Images, représentations, idéologies et expérimentation psychosociologique», *Social Science Information*, 17, 1, 41-69.
- Doise, W., Moscovici, S. (1969-1970), «Approche et évitement du déviant dans des groupes de cohésion différente», *Bulletin de Psychologie*, 23, 9-10, 522-525.
- Festinger, L. (1950), «Informal Social Communication», *Psychological Review*, 57, 271-282.

- Franklin, J. (1975), *Le discours du pouvoir*, Union générale d'édicions, collection 10/18.
- Hare, A.P. (1965), *Handbook of Small Group Research*, Free Press of Glencoe, New York.
- Harvey, O.J., Consalvi, C. (1960), «Status and Conformity to Pressure in Informal Groups», *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 60, 182-187.
- Hochbaum, G.H. (1954), «The Relation between the Group Member's Self Confidence and Their Reaction to Group Pressure to Uniformity», *American Sociological Review*, 19, 678-687.
- Hollander, E.P. (1960), «Competence and Conformity in the Acceptance of Influence», *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 61, 360-365.
- Jones, E., Gerard, H.B. (1967), *Foundations of Social Psychology*, Willey and Sons, New York.
- Moscovici, S. (1972), «L'homme en interaction: machine à répondre ou à inférer?», in Moscovici, S., *Introduction à la psychologie sociale*, Paris, Larousse, tome 2, 59-81.
- Moscovici, S. (1976), *Social Influence and Social Change*, Academic Press, London-New York.
- Moscovici, S. (1979), «Psychologie des minorités actives», Paris, PUF.
- Moscovici, S., Faucheux, C. (1972), «Social Influence, Conformity Bias and the Study of Active Minorities», in Berkowitz, L. (ed), *Advances in Experimental Social Psychology*, Academic Press, London-New York, vol. 6, 149-202.
- Moscovici, S., Lage, E. (1976), «Comparaison de l'influence majoritaire et minoritaire dans un groupe», *European Journal of Social Psychology*, 6-2, 149-174.
- Moscovici, S., Lage, E., Naffrechoux, M. (1969), «Influence of a Consistent Minority on the Responses of a Majority in a Color Perception Task», *Sociometry*, 32, 365-379.
- Moscovici, S., Ricateau, P. (1972), «Conformité, minorité et influence sociale», in Moscovici, S., *Introduction à la psychologie sociale*, Paris, Larousse, tome 1, 139-191.
- Mugny, G. (1974), *Négociations et influence minoritaire*, mimeo, thèse de doctorat, Genève.
- Mugny, G., Papastamou, S. (1975-1976), «A propos du crédit idiosyncrasique chez Hollander: Conformisme initial ou négociation?», *Bulletin de Psychologie*, 325, 29, 18, 970-976.
- Mugny, G., Papastamou, S. (1980), «When Rigidity Does Not Fail: Individualization and Psychologization as Resistances to the Diffusion of Minority Innovation», *European Journal of Social Psychology*, 10.
- Mugny, G., Pierrehumbert, B., Zubeil, R. (1972-1973), «Le style d'interaction comme facteur de l'influence sociale», *Bulletin de Psychologie*, 307, 26, 14-16, 789-793.
- Papastamou, S. (1979), «Stratégies d'influence minoritaires et majoritaires, mimeo», thèse de doctorat, Paris.
- Wilder, D.A. (1977), «Perception of Groups, Size of Opposition, and Social Influence», *Journal of Experimental Social Psychology*, 13, 253-268.